

Jan Helge Røskar

Tingvoll som religiøst knutepunkt i middelalderen

Det religiøse landskapet fra ca. 950 til 1200

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: David Bregaint

Mai 2020

Jan Helge Røskar

Tingvoll som religiøst knutepunkt i middelalderen

Det religiøse landskapet fra ca. 950 til 1200

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: David Bregaint
Mai 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Tingvoll som religiøst knutepunkt i middelalderen – det religiøse landskapet på Tingvoll fra ca. 950 til 1200

Innledning

I tiden 950-1200 var Tingvoll et av de 16 skipreidene som utgjorde Nordmørefylket og hadde trolig funksjonen som religiøst og administrativt sentrum for de åtte skipreidene som utgjorde den sørlige halvdel av fylket. Tingvoll lå sentralt til i forhold til kystleia, *allmannaleia*, som på mange måter kan sies å ha vært hovedruten for datidens ferdsel.

Dette var en periode med store endringer i det norske samfunnet. Det store skiftet fra norrøn folkereligion til den kristne universalreligionen tok over som det dominerende religiøse synet og man forlot den hedenske forfedrekulten. Konsekvensene var sosiale, politiske og økonomiske endringer. Men også kontinuitet ved for eksempel tingstedsordninger som ble videreført. Kirken etablerte seg i denne perioden og rundt år 1200 var kirken en maktfaktor på høyde med kongemakten i Norge. Dette, kombinert med kampen om kongemakt preget tiden, noe den ca. 110 år lange perioden med borgerkriger mellom 1130-1240 vitner om. En krig som i begynnelsen artet seg som slag mellom kjempende parter, men som etter hvert skulle angå de aller fleste i landet.¹

Det er ikke noen åpenbare årsaker til at Tingvoll peker seg ut som mer eller mindre interessant i perioden enn mange andre steder. Samtidig var Tingvoll et religiøst knutepunkt både før og etter kristningen. Det finnes lite forskning om Tingvoll i denne perioden og fokus i den eksisterende forskningen dreier seg i stor grad om steinkirken, samt arkeologiske undersøkelser utført i forbindelse med anleggsarbeid. En sannsynlig forklaring er mangelen på samtidige, skriftlige kilder om Tingvoll.

Hvordan så det religiøse landskapet ut på Tingvoll under den norrøne religionen, under det religiøse skiftet og etter at kristendommen var blitt den etablerte religionen i Norge? For å besvare dette spørsmålet må det brytes ned i flere underspørsmål, som samlet sett vil gi et mest mulig korrekt bilde av Tingvolls religiøse sfære mellom år 950 og 1200.

Navnet Tingvoll vitner om et sted med tingfunksjon, hva betydde det for Tingvolls rolle i en nasjonal (eller regional?) kontekst sett i lys av kirkens organisering, kampen om kongemakt og borgerkrigene mellom 1130-1240? Kan plasseringen av fylkeskirken si noe om Tingvolls rolle som et religiøst knutepunkt for regionen?

Samtidig etterlater kildene noen ubesvarte spørsmål som må diskuteres for å kunne danne et helhetlig bilde av Tingvoll ca. 950-1200: stod det et kapell på gården Rottås på Meisingset i Tingvoll. Det hevder i hvert fall Aslak Bolt i jordeboken sin fra 1432.² Hvilken rolle hadde Tingvoll for pilegrimene som reiste langs kysten til Nidaros? Når kom kristendommen til Tingvoll og hvem var «Gunnar kirkebygger»? Dette er spørsmål som jeg undersøker og er grunnlaget for teorier og diskusjoner. Flere av spørsmålene underveis er forsøkt besvart tidligere og med tidvis motstridende forklaringer, mens andre spørsmål har blitt stående ubesvart.

---

¹ Moseng, Opsahl, Pettersen, & Sandmo 2007: 113f

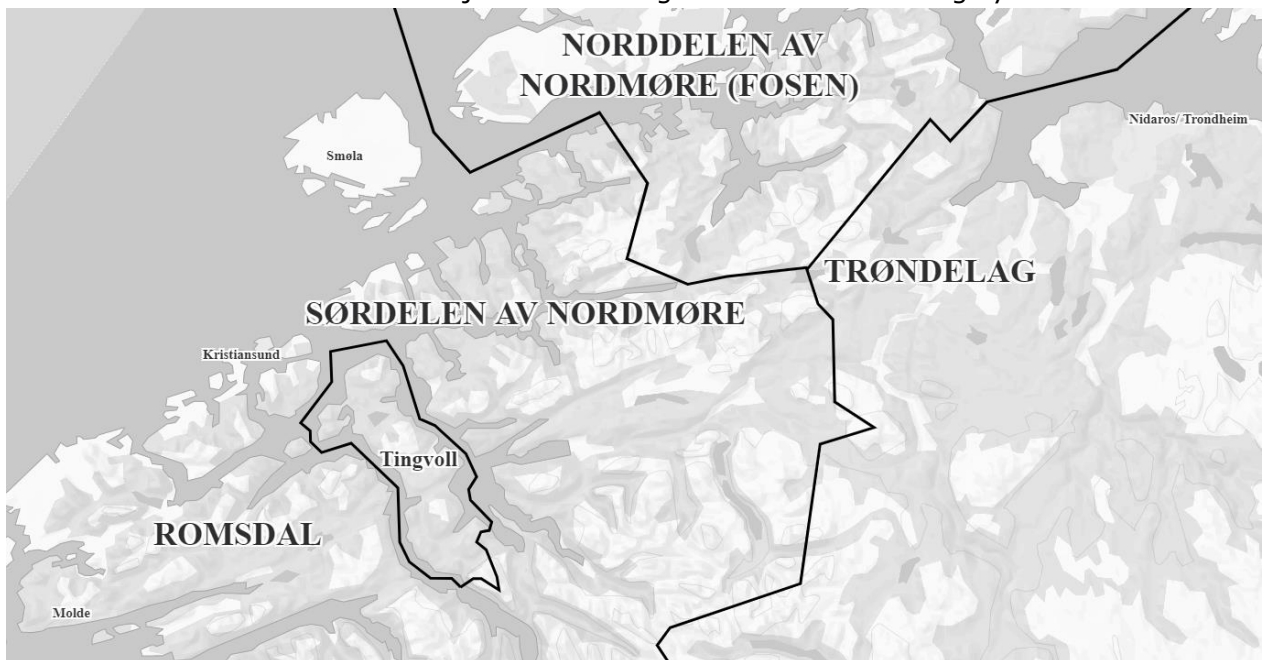
² Bolt, Jørgensen & Ulset 1997: 114Af

Avgrensinger

Med utgangspunkt i at Tingvoll ble tidlig kristnet og trolig fikk sin første kirke så tidlig som mellom år 950-1050 og steinkirken trolig ble innviet rundt 1200 utgjør dette den tidsmessige avgrensingen.³ Det vil derimot være nødvendig å strekke denne avgrensingen noe i enkelte avsnitt for å forsøke å forklare årsaksforholdene som leder opp til hendelsene.

Tematisk vil jeg konsentrere meg om de religiøse forholdene på Tingvoll i perioden. Som kirkebygg- og byggingen av disse, Tingvolls betydning som sentralt kirke- og tingsted for Nordmøre-fylket, Tingvolls posisjon som del av kystleden for pilegrimer, samt forholdet til erkebispesetet i Nidaros. Det legendariske kapellet på Rottås utgjør et eget kapittel som avslutter redegjøringen og drøftingen av de religiøse forhold på Tingvoll. For å sette historien i en kontekst vil det også bli nødvendig å redegjøre for den politiske og kirkelige situasjonen i Norge i tiden.

Geografisk avgrenses teksten til å gjelde den sørlige halvdel av Tingvoll skipreide. Grensen trekkes i nord ved Tingvoll kirke til gården Rottås på Meisingset i sør, samt Tiltreidet som ligger på den vestlige siden av Tingvollfjorden. Illustrasjonen under (*Figur 1.*) viser Tingvoll i sammenheng med den større regionen rundt. Tingvoll ligger på grensen til Romsdal i vest. Den opprinnelige grensen mellom nord- og sørdelen av Nordmøre er markert med sort linje. Likedan er grensen mot Trøndelagsfylkene.

Figur 1. Illustrasjonen viser det geografiske området til dagens Tingvoll kommune. Grensene avviker noe i forhold til Tingvoll skipreide. Hovedtemaets geografiske avgrensning utgjør den sørlige halvdel av Tingvoll kommune. (Jan Helge Røskar/Kommunekart.no).

---

³ Tveito 2006: 177

Tematisk struktur

For å forstå det religiøse landskapet på Tingvoll skal vi studere området gjennom fire hovedtema: førkristen tid, kirkene på Tingvoll, pilegrimsleden og det legendariske kapellet på Rottås. Jeg vil begynne med å gi en oversikt over primærkildene og tidligere forskning om Tingvoll.

Deretter vil jeg skrive en oppsummerende beskrivelse av stedet Tingvoll og litt om stedets generelle karakter og geografi.

I hoveddelen redegjør jeg for stedet Tingvoll i førkristen- og i kristen tid. Da hedenske ritualer og forfedrekult preget det religiøse åndslivet på plassen. Hvilken rolle hadde Tingvoll i den norrøne kulten? Dette ønsker jeg å undersøke før jeg tar for meg den tidligste kristne perioden på Tingvoll.

Kristningen var trolig av landets tidligste på Tingvoll. Samtidig er funnene blitt tolket forskjellig blant ulike forskere. Denne fasen representeres ved blant annet reisingen av en tidlig trekirke på stedet. Ved å se nærmere på den tidlige kristne perioden settes det lys på bruddene med den hedenske kulturen, men kristningen representerer også kontinuitet ved at stedets tingfunksjon blir videreført og den gamle kultusen akklimatiserer til den nye religionen.

Deretter går jeg over til å redegjøre for den kjente historien til byggingen av steinkirken som ble reist en gang mellom 1170 og 1200 før jeg diskuterer noen av de ubesvarte spørsmålene som eksisterer om kirken. Trolig ble kirken bygget som en følge av fylkeskirkeoven i Frostatingsloven og ble oppført som en fylkeskirke av birkebeinerne.⁴ Som arkitektonisk byggverk er kirken i seg selv interessant og har trekk som gjør at man kan knytte Tingvollkirken til byggingen av Nidarosdomen. Jeg vil se nærmere på hvilke faktorer som gjør at man kan anta at Tingvoll sto i nær tilknytning til erkebiskopen. Kirken inneholder elementer som kan knytte den til liturgien ved en sentralkirke, men den har også unike arkitektoniske elementer som kan gi forklaringer på, eller danne nye spørsmål, om Tingvolls posisjon i middelalderen. Eksempler på dette er gangene inne i kirkens vegger. I denne delen blir det derfor nødvendig å gjøre sammenligninger med kirkebygg fra samme periode, også utenfor Norge, for å forsøke å finne de mest sannsynlige årsakene til at man valgte disse løsningene på Tingvoll. Kirken har også en mystisk runeinskripsjon innendørs, risset på marmor og montert høyt på korveggen: «Jeg ber for Guds skyld dere lærde menn som forvalter dette sted og alle dem som kan lese min bønn: minnes min sjel i hellige bønner. Og jeg het Gunnar og jeg gjorde dette hus. Lev vel!».⁵ Denne taler om en Gunnar som skal ha bygd kirken. Hvem Gunnar kan ha vært er et av de spørsmålene forskere og andre personer har spekulert mest på gjennom tiden. Det finnes flere teorier om hvem Gunnar kan ha vært. To av de mest sentrale teoriene vil jeg redegjøre for i kapitlet om steinkirken. Jeg vil også forsøke å gi et mulig svar på de ubesvarte spørsmålene om hvilken helgen kirken var tilegnet og hvem sine relikvier kirken hadde i de to relikviestemmen i alteret og det utendørs relikviestemmet. Dette kapitlet kan knyttes til det påfølgende kapitlet.

Videre vil jeg drøfte pilegrimsleden (*kystleden*) som trolig var en sentral og viktig del av både den religiøse- og økonomiske historien i Tingvoll. Leden gikk trolig via Tingvoll/Meisingset, noe som kan sannsynliggjøres når man ser hvilken rolle kirken hadde som fylkeskirke med flere relikvier. Samtidig ønsker jeg å se på den mulig problematiske historiebruken om pilegrimsleden av dagens kommersielle interesser. En

---

⁴ Tveito 2006: 113

⁵ Spurkland 2006: 96

offisielt anerkjent versjon av leden som ekskluderer den indre leia og dermed også Tingvoll. Noe som utgjør et av underspørsmålene som jeg vil drøfte i kapittelet om pilegrimsleden. Relevant for pilegrimsleden er Tiltreidet. Et viktig krysningspunkt over land hvor man dro båtene sine over en seks kilometer lang strekning for å slippe den lengre og farligere ferden via Hustadvika.

Tiltreidet trekkes også inn i det siste av temaene som utgjør kapittelet om det legendariske kapellet som skal ha stått på gården Rottås på Meisingset. Utgangspunktet for teorien er Aslak Bolts jordebok (1432) hvor det står oppført at det skal ha stått et kapell på gården før jordeboken ble skrevet. «Av Rottåsen, 9 spannleier, her stod Straumøy kapell, bygslet for 2 øre».⁶ Jeg vil legge frem min tolkning om hvorfor Aslak Bolt kan ha rett i at kapellet har eksistert. Her vil jeg redegjøre for hvordan og hvorfor Rottås kan ha spilt en viktig rolle i det religiøse samfunnet på Tingvoll. Her vil jeg trekke inn og diskutere en rekke elementer som taler for at det legendariske kapellet kan ha stått på Rottås. Men samtidig diskutere de faktorer som taler mot kapellets eksistens ved å se på hvilke argumenter ulike forskere har fremsatt om temaet.

For å illustrere geografiske beskrivelser vil jeg benytte kart og bilder der det er hensiktsmessig for å underbygge innholdet i teksten.

Kildesituasjon og tidligere forskning

Kildesituasjonen til Tingvoll i middelalderen er preget av at det eksisterer få primærkilder. Noe som også kan forklare det begrensede omfanget av forskningsartikler om stedet. Noe forskning eksisterer derimot. I temaene benytter jeg forskning med korrelerende tematikk fra andre steder. Hovedvekten av forskningsarbeid om Tingvoll er arkeologiske undersøkelser i forbindelse med praktisk arbeid som har blitt utført på stedet. Det må samtidig nevnes at det har vært liten grad av systematiske arkeologiske undersøkelser på Tingvoll.

Tingvoll nevnes i tre sagaer fra middelalderen. I *Sverres saga* (1177-1202),⁷ *Baglersoga* (1202-1217)⁸ og i Håkon Håkonssons saga (1204-1263).⁹

Håkon Håkonssons saga nevnes her for ordens skyld som en sagakilde til Tingvoll. Men hendelsene her foregår ca. 1239-40 og vil ikke være en kilde til det religiøse landskapet på Tingvoll mellom 950-1200.

Kildene forteller ikke mye om Tingvoll. Men de kan gi et bilde på den politiske situasjonen i Norge i tiden rundt år 1200. Sverres saga og Baglersagaen forteller om kampen mellom baglere og birkebeinere under borgerkrigsperioden. I den sammenheng nevnes Tingvoll ved to ulike tilfeller. I Sverres saga skildres Tingvoll som et sted baglerne flyktet til. Første gang i 1200, deretter i 1205.¹⁰ Baglersagaen omtaler kun denne siste hendelsen.¹¹ Samtidig er sagaene de tidligste skriftlige kildene til bruken av stedsnavnet Tingvoll vi kjenner til.

Andre primærkilder som er relevante for problemstillingen er Adam av Bremens *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* (1073/76) som er en interessant kilde til

---

⁶ Bolt et al.1997: 114Af

⁷ Gundersen, Hødnebo & Magerøy 1979: 234f

⁸ Magerøy 1988: 45

⁹ Tordsson & Hødnebo 1979: 188

¹⁰ Gundersen, Hødnebo & Magerøy 1979: 234f & 299

¹¹ Magerøy 1988: 45

pilegrimsferden langs norskekysten til Nidaros.¹² Aslak Bolts jordebok (1432-1436) er kilden som er grunnlaget for et av hovedspørsmålene: har det legendariske kapellet på Rottås eksistert? Jordeboken gir også viktig kildeinformasjon om økonomiske og geografiske forhold innenfor skipreidet Tingvoll.¹³ Diplommaterialet inneholder enkelte relevante tekster og benyttes.

I forbindelse med restaureringsarbeider på steinkirken og prestegården på 1900-tallet foreligger det også primærkilder som gir interessante opplysninger om forhold rundt arkeologiske funn og håndteringen av funnene i sin samtid. Dette kildematerialet består av samtidige skrevne hefter, avisartikler og lignende som jeg refererer til i teksten.

Stedsnavn, botanikk og sagn vil utgjøre en del av kildematerialet som diskuteres i temaet om det legendariske kapellet på Rottås.

Mangelen på skriftlige primærkilder fører til at spørsmålene nødvendigvis bør støttes opp av annen litteratur. Sekundærlitteraturen er i stor grad lokalhistoriske verk som bygdebøker, bygdehistorie, nyere litteratur om Tingvoll og Tingvoll kirke, samt en stor del forskningsartikler som underbygger teksten.

Den boken som har lagt grunnlaget for undersøkelsene er *Tingvoll kyrkje – Gåta Gunnar gjorde* fra 2006. Boken er resultatet etter et grubleseminar på Tingvoll i 2005 hvor 15 ledende forskere innen middelalderforskning ble samlet over noen dager på Tingvoll for å forsøke å finne et svar på noen av de ubesvarte spørsmålene ved Tingvoll kirke. Det er en akademisk skrevet bok med omfattende kildehenvisninger og forklaringer. Boken er en fin inngangsport til annen litteratur og forskning om Tingvoll kirke, men også om Tingvolls middelaldersamfunn. Boken går derimot ikke i dybden på mange av de andre temaene som utgjør det religiøse landskapet på Tingvoll mellom 950-1200, som det legendariske kapellet på Rottås i Meisingset, den antatte pilegrimsleden og den tar heller ikke for seg den storpolitiske maktkampen mellom baglerne og kong Sverre (1177-1202) som trolig har vært av stor betydning for kirkestedet Tingvoll.

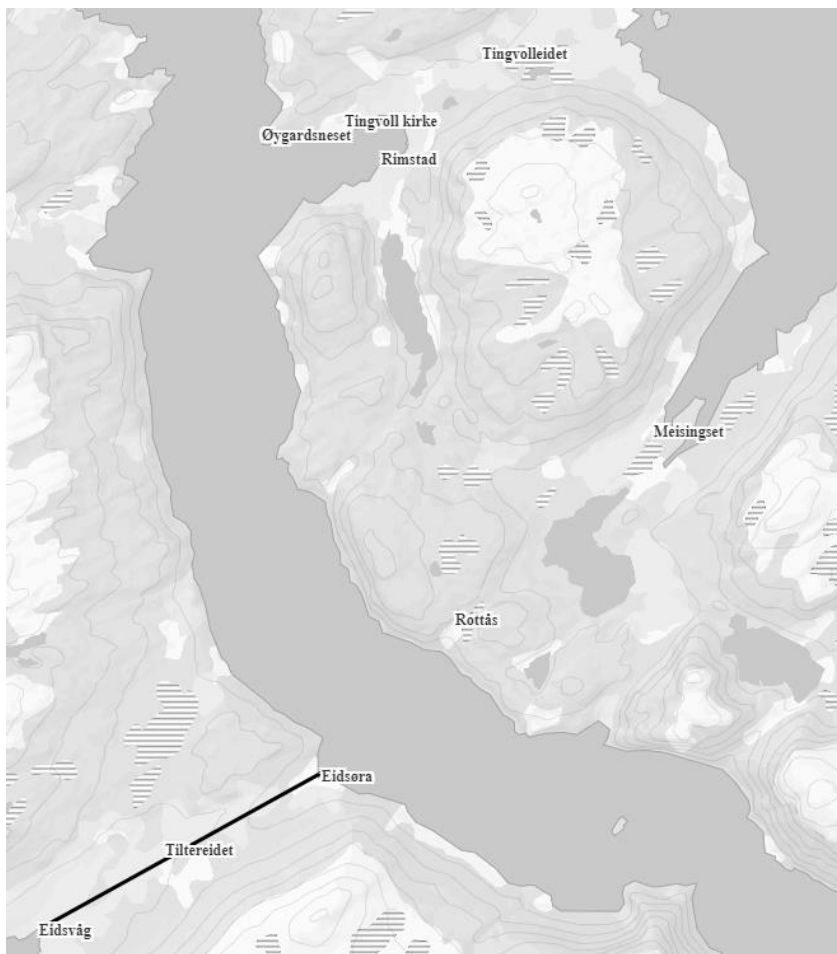
Arkeologiske undersøkelser vil også være en naturlig del av redegjørelsen og den videre drøftingen, selv om det arkeologiske materialet fra Tingvoll er begrenset. Dette kan i stor grad knyttes til at det ikke har vært gjennomført systematiske undersøkelser på stedet i særlig grad. Kirkehistorikeren Olav Tveito (1951-) kaster lys over faktorer som kan fortelle noe om den tidligste kristne perioden på Tingvoll ved å vise til arkeologiske funn av tidlige kristne graver ved kirken. Disse kan trolig dateres til tidlig 1000-tall eller tidligere og forteller noe om Tingvolls posisjon i tiden før steinkirken ble reist.

---

¹² Bremensis, Tosterud, Frihagen & Ingstad 1993

¹³ Bolt et al. 1997: 113Aff

Hoveddel

Figur 2. Kartet viser den sørlige delen av Tingvoll, samt Tiltoreidet som ligger i Romsdal i vest. De mest sentrale stedsnavnene som omtales i teksten er vist. (Jan Helge Røskar/Kommunekart.no).

Stedet Tingvoll

Tingvoll i dag er ikke et utpreget sentrum, hverken administrativt eller i religiøs sammenheng. Det er et typisk bygdesamfunn med landbruk og natur. Det er i liten grad industri på stedet. Geografisk utgjør Tingvoll en halvøy på Nordmøre som grenser til Romsdal i vest og Heim og Sunndal kommune i nord og øst. Samtidig er stedet et historisk rikt sted som har vært av stor betydning i middelalderen hvor den historiske forskningen knapt har skrapet i overflaten.

Det tydeligste tegnet på at Tingvoll i middelalderen har hatt funksjon som tingsted ligger i selve stedsnavnet. I *Norske Gaardsnavne* fra 1908 skriver Oluf Rygh om stedsnavnet: «Þingvöllr, Thingvold, flad Mark, hvorpaa et Thing holdes.»¹⁴ Navnet i seg selv vitner om et sted med tingfunksjon. Men hvor langt tilbake i tid man brukte en form av Tingvoll på stedet er vanskelig å si. Ifølge diplomaterialet er den tidligste benevnelsen av navnet fra 10. august 1333.¹⁵ I sagamaterialet blir stedsnavnet nevnt i

---

¹⁴ Rygh & Rygh 1908: 370

¹⁵ Diplomatarium Norvegicum IV nr. 206

Baglersagaen i det norske manuskriptet *Eirspennill* fra ca. 1325,¹⁶ Tingvoll er også nevnt i *Sverres saga* som skal ha vært nedskrevet i *Grýla* som ble skrevet av den islandske abbeden Karl Jónsson mellom 1185-1188. Sagaen ble ferdigskrevet senere, etter kong Sverres død i 1202. Den er en samtidig kilde fra tiden da steinkirken på Tingvoll ble bygget.¹⁷ Tingvoll nevnes også i Håkon Håkonssons saga som ble ferdigskrevet i 1264.¹⁸ Altså er stedsnavnet Tingvoll tidligste kjente bruk fra slutten av 1100-tallet i *Grýla*.¹⁹ Om navnet har røtter lenger tilbake i tid er vanskelig å fastslå og slik kan det også oppstå en mulighet for at stedet hadde et annet navn før kristningen. Det har trolig blitt brukt så lenge det har hatt funksjonen som tingsted for regionen. Men kan halvøya som i dag utgjør Tingvoll kommune tidligere hatt navnet Straumøy? Det kan forklare noen av de lokale stedsnavnene i Tingvoll som fremdeles er i bruk i dag: Kanestraum og Straumsnes. I kapittelet som dreier seg om det legendariske kapellet på Rottås er kapellet skrevet med navnet «Capella y Straumøy». Det finnes ingen gode forklaringer på hvorfor kapellet har fått dette navnet. En hypotese er Straumøy-halvøya teorien, men den kan også ha andre forklaringer. Det vil jeg drøfte nærmere i kapittelet om det legendariske kapellet.

Samfunnet var nok preget av at det var et ruralt høvdingesamfunn med lokale høvdinger. Det finnes ingen stormenn fra Tingvoll nevnt i sagamaterialet, noe som tyder på at det ikke var stormenn som med regional makt på Tingvoll eller utmerket seg på noe vis slik at de ble inkludert i sagaene. At Tingvoll var et samfunn preget av bønder og få storbønder var nok også tilfellet etter kristningen. Selv om enkelte gårder peker seg ut som rike som man kan se ut fra skylden i Aslak Bolts jordebok.²⁰

Tingvoll var trolig et religiøst knutepunkt for den sørlige delen av Nordmørefylket, både før og etter kristningen. Mye tyder på at Tingvoll hadde funksjon som det administrative- og religiøse senteret for de åtte skipreidene som utgjorde den sørlige halvdel av Nordmørefylket i middelalderen. Arkeolog Øystein Ekroll hevder samtidig at Tingvoll var i utkanten av Nordmørefylket og derfor kan ikke plassen ha hatt noen sentrumsfunksjon for fylket. Ekroll sammenligner deretter Tingvoll med Veøy i Romsdalen og Borgund på Sunnmøre som lå sentralt plassert i fylkene Romsdal og Sunnmøre.²¹ Dette viser til en endring i synet på Tingvolls posisjon hos Ekroll mellom 1997 og 2006. I boken *Med kleber og kalk* betegner han Tingvoll som senteret for det gamle nordmørefylket.²² Påstanden kan diskuteres ved å se på Tingvoll i lys av ferdselsruta langs kysten.

Tingvoll hadde i allerede i førkristen tid en sentral plass i forhold til ferdselen som gikk langs kysten ved at Tingvoll lå langsmed den indre leia, *allmannaleia*. Tiltareidet med kavlebroen forbinder Langfjorden i Romsdal sammen med Tingvollfjorden. Her var det trolig et båtdrag som gjorde det mulig for seilende å unngå den ytre leia langs den farefulle Hustadvika fullstendig. Tiltareidet strekker seg ca. 6 km over land fra Eidsvåg ved Langfjorden i Romsdal i vest til Eidsøra ved Tingvollfjorden i øst. På eldre kart vises også at en vanlig vei videre fra Tingvoll går over Tingvolleidet for deretter krysse fjorden

---

¹⁶ Magerøy 1988: 45

¹⁷ Gundersen et al. 1979: 45

¹⁸ Tordsson & Hødnebo 1979: 188

¹⁹ Gundersen et al. 1979: 45

²⁰ Bolt et al. 1997: 114Af

²¹ Ekroll 2006: 25

²² Ekroll 1997: 105

over til Stangvik.²³ Etter at Tingvoll kirke ble reist ville den ha stukket seg markant ut i landskapet for de reisende som et ruvende, hvitt landemerke i det grønnbrune landskapet. Her ville den videre seilingen nordover langs Tingvollfjorden ført de reisende direkte forbi Tingvoll. Tingvoll var trolig derfor et ferdselsknytepunkt.²⁴ Dette er elementer som er viktige for å forstå Tingvolls posisjon i samfunnet i middelalderen. Arkeolog Bjørn Ringstad hevder at kavleveien kunne ha vært en av de viktigste konstruksjoner i datidens veisystem og var resultatet av samfunnsendringer på tiden som førte til en økning i ferdselen og slik et økt behov for et bedre veinett.²⁵

Etter kristningen beholdt Tingvoll sin sentrale religiøse posisjon som knutepunkt ved at det trolig ble bygget soknekirke, og senere fylkeskirke, på stedet. Tingfunksjonen ble videreført, men flyttet fra det eldre tingstedet som man antar lå på Øygardsneset ca. 1 km vest for kirken.

Bitene av historien som utgjør det religiøse landskapet på Tingvoll i tidsperioden ca. 900-1200 var også preget av kampen om kongemakt, som kulminerte med kampene mellom baglere og birkebeinere i tiårene før 1200 og like etter århundreskiftet. Når jeg skal forsøke å tegne et bilde av det religiøse landskapet på Tingvoll vil det være naturlig å sette Tingvoll inn i en større, nasjonal politisk, religiøs, økonomisk- og sosial kontekst. De endringene som foregikk ellers i Norge påvirket også i høy grad Tingvoll. Det var en tid med store endringer, men man kan også registrere at det var kontinuitet på enkelte områder. For Tingvoll sin del betydde dette at stedets ting-funksjon ble videreført i- og etter overgangen til kristendommen. Stedet beholdt sin posisjon som religiøst- og politisk knutepunkt.

Jeg vil i de følgende kapitlene redegjøre for og samtidig diskutere de fem delene som utgjør hoveddelen av det religiøse landskapet på Tingvoll.

Tingvoll i førkristen tid

Som tidligere nevnt er det tydeligste tegnet på at stedet har hatt funksjon som tingsted stedsnavnet: Tingvoll. I *Norske Gaardsnavne* fra 1908 skriver Oluf Rygh om stedsnavnet: «*Tingvold betyr: flad Mark, hvorpaa et Thing holdes.*»²⁶ Rygh sier derimot ikke noe mer om hva slags ting som ble holdt på Tingvoll.

Bygdetinget omfattet et område som ofte sammenfalt med skipreidene. Dette var administrative områder hvor man skulle stille ett skip med mannskap og utrustning til leidangen.²⁷ Leidangen var den gamle sjøforsvarsordningen som i Frostatingloven (Trøndelag) trolig ble etablert i løpet av 900-tallet.²⁸ Tingvoll ville slik ha vært det naturlige stedet for bygdetinget. Men hadde Tingvoll en større funksjon som tingsted? Kan det ha vært tingstedet for fylkestinget også?

Tingvoll utgjorde i seg selv et av skipreidene i Nordmørefylket med egen organisering av den påkrevde leidangen. Ifølge Aslak Bolt utgjorde Tingvoll skipreide et område som strakte seg fra gårdene Kjerringvika (Kjervika i Tingvoll) i nord, Årammen i sør-øst (Ålvundeid i Sunndal) og Kvalvåg i vest (Gjemnes).²⁹

---

²³ Kartverket/Emhausen, J. H. 1725

²⁴ Stige & Spurkland 2006: 19

²⁵ Ringstad 2006: 54

²⁶ Rygh 1908: 370

²⁷ Dybdahl 2006a: 74

²⁸ Sandnes & Hagland 1994: 120ff

²⁹ Bolt et al. 1997: 113Aff

Figur 3. Illustrasjonen viser ytterpunktene av det som ble regnet for Tingvoll skipreide ifølge Aslak Bolts jordebok.³⁰ (Jan Helge Røskar/Kommunekart.no).

Arkeologi – kilden til førkristen tid

Det er få funn på Tingvoll fra yngre jernalder (frem til ca. 1050) og det vil derfor være få arkeologiske holdepunkter for å kunne beskrive Tingvoll som et maktsentra. Noe arkeolog Fredrik Gaustad forklarer med at arkeologisk materiale har blitt fjernet fra historisk interessante områder i Tingvoll og bruker steinringen på Øygardsneset som et eksempel på dette. I årene 1870-72 reiste kristiansunderen og antikvaren B.E. Bendixen til Tingvoll i forbindelse med arkeologiske undersøkelser og kom til den oppfatningen at Tingvoll må ha vært et viktig sted i jernalderen og forklarer det begrensede omfanget av arkeologiske funn med at dette har blitt ryddet vekk i ettertiden. Noe som kan underbygge Schönings påstand om at han så to synlige bautasteiner på plassen i 1773.³¹ Bendixen var på stedet og observerte de samme bautasteinene i 1879, men skal også ha oppdaget to steiner til som tidligere hadde vært ukjente ca. hundre år tidligere. I 1928 reiste arkeolog Brage Irgens-Larsen til Øygardsneset hvor han observerte en ødelagt bautastein så vidt stikkende opp av jorden. Nedenfor denne lå fotstykket til den andre bautasteinen. Samtidig fant han restene etter bautasteiner i en røys med rydningsstein på kanten av engen.³² Isolert sett kan dette være tegn på fortidsminner som har blitt ryddet unna i forbindelse med jordbruket. Dette kan ha forekommet flere steder hvor fortidsminner har vært til obstruksjon for grunneiere eller utbyggere. Samtidig er det lite trolig at slik rydding har foregått systematisk i hele distriktet og noe

³⁰ Bolt et al. 1997: 113ff

³¹ Ringstad 2006: 59

³² Ibid: 61

av grunnen til at det ikke er funnet flere funn fra tidlig jernalder kan ha sammenheng med den lave arkeologiske aktiviteten i området.³³ Det kan derfor ikke brukes som en forklaring på den helhetlige manglende arkeologiske aktiviteten i området.

Det har ved lignende steinkretser blitt funnet rester etter branngraver i senter av steinene. Noe som kan sannsynliggjøre at også steinkretsen på Tingvoll har inneholdt en grav. Dette ville en arkeologisk undersøkelse av neset ha gitt svar på. Ringstad nevner at det i dag ikke finnes noen synlige tegn til tingkretsen på Øygardsneset lenger. Men setter plassen i sammenheng med stedsnavnet Tingvoll, ved at det trolig var her på Øygardsneset at det tidligste tinget fant sted. Ringstad skriver videre at det er stor sannsynlighet for at Øygardsneset er stedet hvor den norrøne forfedrekultens offentlige handlinger ble utført. Et sted for kultiske, men også politiske og juridiske handlinger for Nordmøre fylke. Det er ifølge Ringstad ikke uvanlig at et gravsted med steinkrets hadde flere funksjoner som her beskrevet.³⁴

Rimstad gård kan også nevnes i diskusjonen om den tidligste tingplassen. Med Rygh til grunn kan navnet gi noen indikasjoner på en slik funksjon på gården: «*Navnet i Tingvold af Rimstodom og af Ringstodom [...]*».³⁵ Videre tolker Rygh *Ring* som et mannsnavn i boken. Men det er samtidig nærliggende å se *ring* i samband med et ringsted. En stenring som utgjør et tingsted. Også de geografiske forholdene ved gården taler for at Rimstad er et interessant område å undersøke videre med tanke på å skaffe ny kunnskap om det førkristne Tingvoll.

Som nevnt er det ikke utført systematiske arkeologiske undersøkelser rundt kirken. Mindre undersøkelser har derimot blitt utført i forbindelse med gravearbeider. Det ble blant annet gravd under hovedhuset på prestegården i 1969, hvor det ble funnet mindre gjenstander og en støpeform av kleber. I 1993, i forbindelse med legging av lynavleder ved kirken, fant arkeolog Lars Erik Narmo eldre beinresten og enkelte andre funn av nyere dato i grøften. I mitt syn er noen av de mest interessante funnene gjort i forbindelse med restaureringen av kirken i 1928-29, da det ble funnet kull under koret. Funn som kan tyde på en tidligere trebygning som kan ha brent ned på stedet. Narmo undersøkte under sine undersøkelser i 1993 trekull som ble funnet ved nordveggen. Dette var som kullstøv uten større biter og Narmo setter da kullet i sammenheng med kulturlag, og ikke brannrester.³⁶ Tolkningen av kullrestene drøfter jeg nærmere i neste kapittel.

Under forarbeidet til restaureringen i 1928-29 foregikk det forberedende arbeider på Tingvoll prestegård. I en avisartikkel fra 1926 i Kristiansundsavisen *Romsdalsposten* uttrykker museumsbestyrer Olaf Yderstad stor bekymring for behandlingen av fortidsminner, deriblant likkister, under rivningsarbeidet. Hvor kistene straks hadde blitt flyttet og gravd ned på kirkegården av arbeiderne uten sakkyndig bistand. Man hadde begrunnet det med at det ville ha forsinket byggearbeidene. Da prestegården var oppsatt i 1730 og det faktum at man lite trolig ville bygd den på en kjent kirkegård vitner det om en svært gammel kirkegård med stor historisk interesse.³⁷

Teorien om at det i førkristen tid har ligget et fylkeshov der Tingvoll kirke ligger i dag er ingen ny tanke. Historikeren Gerhard Schøning hevdet allerede under sin reise til

---

³³ Ringstad 2006: 59

³⁴ Ibid: 62ff

³⁵ Rygh 1907: 352f

³⁶ Ibid: 66ff

³⁷ Yderstad 1926: ukjent sidetall

Tingvoll i 1773 at det ikke var mye tvil om at det stod et fylkeshov der Tingvoll kirke ligger i dag.³⁸

Trolig ble det reist en trekirke her allerede tidlig på 1000-tallet, kanskje så tidlig som siste halvdel av 900-tallet i forbindelse med Håkon I Adalsteinfostres kristningsprosjekt.³⁹ Det er en teori som også religionshistoriker Olav Tveito støtter seg til.⁴⁰

Også senere er det blitt hevdet at steinkirken er bygget på stedet til det hedenske hovet. Så sent som i 1970 skriver arkeologen Fredrik Gaustad i bygdeboken for Tingvoll at fylkeshovet kan ha ligget på dette stedet. Men bruk av adverbet *kanskje* og verbet *kan* indikerer at forfatteren i større grad åpner opp for at det finnes andre forklaringer til plasseringen av hovet.⁴¹ Man er i dag i om man hadde egne bygninger som hov og hevder isteden at hovene hovedsakelig var en integrert del av husene på gården, eller at langhusene i seg selv hadde en hovfunksjon ved behov.⁴²

Dette er eksempler på små funn gjort i forbindelse med annet arbeid på stedet. Men de viser en stor sannsynlighet for at det finnes store mengder arkeologisk materiale i jorden som foreløpig ikke har blitt kartlagt som kan belyse Tingvolls historie ytterligere.

Den første kirken på Tingvoll

Det er to ulike tolkninger av kullfunnene som ble presentert i forrige kapittel. Funnene er adskilte ved at de kommer fra forskjellige lokasjoner og funnet ved to ulike anledninger. Sett i sammenheng med funn av tidlige kristne graver på stedet kan det tyde på at en tidlig trekirke har stått på området og jeg vil hevde at kullfunnet under koret forsterker teorien om en trekirke på samme sted som dagens steinkirke.⁴³ Hva kan være årsaken til at det ligger askerester under kirken? Det er to teorier som er vesentlige å drøfte: 1. Det er rester av et kulturlag, altså spor etter bosetting fra før kirken ble bygget. 2. Det er rester etter en nedbrent trebygning. Teori 1 trenger ingen videre forklaring, mens sistnevnte teori vekker nye spørsmål til live: Hva sags bygning sto på grunnen før steinkirken ble bygget? Til dette spørsmålet er det flere potensielle svar. Kan det være restene etter et hedensk hov? en tidligere trekirke, eller er det restene etter en annen bygning? Det faktum at kirker sjelden ble plassert tilfeldig, men ble plassert på steder av betydning taler for at det tidligere kan ha stått en betydningsfull bygning her. Jeg vil ikke gå langt inn i diskusjonen om det kan ha vært et hov. Det kan like gjerne ha vært et hov her, etterfulgt av en trekirke, hvor en av disse bygningene har brent ned en gang i tiden. Dette blir i stor grad spekulasjoner. Det som derimot er sikkert, er at det er funnet graver som trolig er fra tiden rundt den tidligste kristningen.⁴⁴ Noe som taler for tidlig kristning på Tingvoll og slik er det stor sannsynlighet for at det har stått en trekirke på grunnen før steinkirken ble bygget. Kan det til og med ha vært bygget en enkel trekirke som senere ble erstattet av en stavkirke? Dette spørsmålet blir drøftet videre i dette kapitlet. Kullfunnene har dermed ulike tolkninger, men samtidig så utelukker ikke tolkningene hverandre.

---

³⁸ Ringstad 2006: 51

³⁹ Sigurdsson 2012: 39

⁴⁰ Tveito 2006: 117

⁴¹ Ringstad 2006: 51f

⁴² Sigurdsson 2012: 55

⁴³ Ringstad 2006: 67

⁴⁴ Tveito 2010: 369

Arkeolog Øystein Ekroll mener at kullrestene kan være bevis for en tidligere trekirke. Det er blant annet funnet kristne graver under flere av bygningene i området rundt steinkirken, som i dag ikke er en del av kirkegården. Dette kan være tegn på en tidlig kirkegård. Omfanget av den skjulte kirkegården kan også vitne om at kirkestedet Tingvoll hadde en soknefunksjon for et større geografisk område enn kun den lokale bygda Tingvoll.⁴⁵ Tveito nevner at arkeolog Brit Solli på 1990-tallet fant rester etter det som kan antas å være kristne graver datert til 900-tallet på Tingvoll. Noe som kan åpne opp for teorien om at det allerede under Håkon den gode Adalsteinsfostre på 900-tallet ble bygget en trekirke på stedet.⁴⁶ I *Soga om Håkon den gode* skriver Snorre Sturlason at Håkon viet kirker og satte inn prester i kirkene.⁴⁷ Senere ble noen av kirkene brent og prestene drept av stormenn fra Trøndelag.⁴⁸ I teorien kan en av disse brente kirkene være den første kirken på Tingvoll. Stedet ligger nært inntil *allmannaleia* og de ville nødvendigvis ha passert tingstedet på ferden. Trolig ble det etter dette reist ei stavkirke i kort tid etter at fylkeskirkeordningen ble innført på Mostertinget i 1024. En kirke som senere ble erstattet av, eller gjenoppbygget som steinkirken.⁴⁹ Videre undersøkelser av gravene utenfor kirkegårdens gjerder vil kunne gi interessante svar på hvordan den tidligste kristendommen utartet seg på Tingvoll. Ved at man kan stadfeste kristne graver på et område med en slags kirkegårdsfunksjon fra 900-tallet kunne man bekrefte eller avkreftet om Tingvoll var tidlig ut med å følge skikken med kirkegårdsbegravelse. Noe som ytterligere kunne styrket teorien om tidlig kristning av området. Skikken med kirkegårdsbegravelser var ikke en etablert skikk før under karolingertiden, altså 7-800-tallet.⁵⁰ Betydningen til kirkegårdsbegravelse beskrives blant annet av den frankiske biskop Hincmar de Reims på 800-tallet ved at han beskriver «samlokaliseringen som et symbol på kirken som et fellesskap av levende og døde». Tveito skriver at ved å la seg begrave i nærheten av kirken ville graven dermed ligget innenfor forbønnens sfære. Forbønn var viktig i en periode hvor tanken om skjærsilden begynte å etablere seg og gravsteder langt unna kirken ville derfor ikke inkluderes i forbønnen på samme måte.⁵¹ Man ønsket nok å mildne overgangen til dødsriket så mye som mulig, både for seg selv om for sine nærmeste. Disse tankene var trolig gjeldende også på Tingvoll, bare et århundre etter at gravskikken ble etablert i frankerriket.

Engelske misjonærer tok med seg skikken om kirkegårdsbegravelse til Skandinavia under misjoneringstiden på 900-tallet i overgangsfasen fra den hedenske norrøne troen til kristendommen.⁵² Men praksisen med kirkegårdsbegravelse ble sannsynligvis innført i løpet av en forholdsvis kort periode på noen få tiår. Selv liturgien ble på 900-tallet endret til å inkludere vigsling av kirkegårdene.⁵³ Ser man på tidsrommet for hendelsene for innføring av kirkegårder i Europa og Skandinavia ser vi i lys av de arkeologiske funnene at Tingvoll var et av de tidlige kristne områdene i Norge. Skikken med regionale gravplasser var trolig også tilfellet for Tingvoll. Spor etter inngjerding rundt de tidligste

---

⁴⁵ Ekroll 2006: 33

⁴⁶ Tveito 2011: 20

⁴⁷ Sturluson, Isdal, Schøtt & Magerøy 2001: 93

⁴⁸ Ibid: 101

⁴⁹ Tveito 2006: 117

⁵⁰ Tveito 2011: 17

⁵¹ Tveito 2010: 367f

⁵² Tveito 2011: 26

⁵³ Tveito 2010: 368

gravene som er funnet på Tingvoll er ikke oppdaget, noe som ytterligere ville kunne bekrefte kirkegårdens status som kristen, hedensk eller en kombinasjon av religionene.⁵⁴

Det at den senere steinkirken ble bygget med særegne spesifikasjoner for plassen kan tyde på at det før steinkirken var en religiøs praksis på Tingvoll som man ønsket å videreføre også med den nye kirken. Dette forsterker sannsynligheten for at det stod en kirke på stedet før steinkirken ble bygget, hvor etablerte skikker- og praksiser allerede eksisterte. Dette er særegenheter som også kan knyttes til stedets tingfunksjon.⁵⁵ En teori er korveggens utvendige balkong, som kan sees på som en talerstol for lagmannen under tinget eller i religiøs sammenheng til en utendørs forsamling. Det viser til funksjoner ved tilsvarende balkonger på andre europeiske middelalderkirker. En annen teori er at den ble brukt som adgang for å ringe med kirkeklokkene som kan ha hengt i et utvendig klokkehus.⁵⁶

Samlet sett kan man om man ser på det arkeologiske materialet som nevnt: de kristne gravene fra 900-tallet, brannrestene funnet under gulvet i koret i 1928-29, samt steinkirkens praktiske utforming vil jeg påstå at det sto en- eller to kirker på stedet før steinkirken. Det sto sannsynlig i begynnelsen en enkel trekirke på stedet, som etter brann ble erstattet med en stavkirke. Når denne så ble erstattet, som følge av brann eller nye behov som følge av Frostatinglovens fylkeskirkebestemmelse,⁵⁷ var det trolig bare den siste kirken i en rekke av kirkebygg på stedet

Om Håkon I Adalsteinfostre (ca. 930-960/1) kan ha bygget en trekirke på tingstedene i Sunnmøre, Romsdal og Nordmøre under sitt misjoneringsprosjekt på 900-tallet vil det bety at Veøy i Romsdal, Borgund på Sunnmøre og Tingvoll på Nordmøre fikk noen av de tidligste kirkene i Norge – allerede på 900-tallet. Arkeologen Brit Solli på begynnelsen av 1990-tallet gjorde undersøkelser ved Veøy kunne man fastslå at de eldste kristne gravene i Norge lå der.⁵⁸ Hvis de tre kirkene ble bygget under det samme kirkebyggingsprosjektet betyr det at man kan sette startskuddet for kristendommen på Tingvoll til 900-tallet.

Hva slags kirker var trekirkene på Tingvoll? I kristenrettene finnes det holdepunkter for at hovedkirkene i regioner hadde et overordnet ansvar for begravelser for et større område, et sokn. Noe som trolig også var tilfellet med trekirken på Tingvoll.⁵⁹ Noe også Ekroll hevder kan ha vært tilfelle.⁶⁰ Ved at det i den tidligste tiden var Norge trolig dekket av et nettverk med rundt 50-60 sentrale kirker.⁶¹ Det var det mangel på prester, slik at det ble nødvendig at kirkene hadde ansvar for større sokn, et stor-Sokn.⁶² Da kan man anta at Tingvoll kirke var der innbyggerne i storregionen, som også omfatter Sunndal reiste til Tingvoll for å begrave sine døde. Den første kirken var trolig en av disse 50-60 sentralkirkene som ble bygget før mindre soknekirker ble bygget i landet under den tidligste kirkebyggingsperioden i landet.⁶³ Samtidig argumenterer Tveito for at med

---

⁵⁴ Tveito 2010: 368f

⁵⁵ Andås 2006: 159

⁵⁶ Dahlberg 2006: 234ff

⁵⁷ Sandnes & Hagland 1994: 19

⁵⁸ Tveito 2006: 117

⁵⁹ Tveito 2011: 21

⁶⁰ Ekroll 2006: 33

⁶¹ Sigurdsson 1999: 89f

⁶² Tveito 2011: 21

⁶³ Sigurdsson 2012: 50

mangelen på spor etter handelstedsfunksjon på Tingvoll styrker dette argumentet om at Tingvollkirken hadde en storsokn-funksjon.⁶⁴

Steinkirken (1170-1200)

Tingvoll kirke ble trolig påbegynt bygget i årene 1170-80 på jorda til en eldre trekirke som kan ha blitt reist på stedet rundt cirka 200 år tidligere.⁶⁵ Perioden preges av kamp om kongemakt hvor borgerkrigene begynte å angå folk flest i landet. De siste 20-30 årene på 1100-tallet var de fleste rammet av borgerkrigene, også tingvollgjeldingene, enten direkte involvering i kampene eller gjennom underhold av hærene. Som ofte skjedde i form av plyndring og skatter.⁶⁶

Bare noen tiår før byggingen startet, i 1152, ble erkebispesetet Nidaros etablert.⁶⁷ Og trolig var dette en pådriver for den økte kirkebyggingen man så i det som betegnes som den store kirkebyggingsperioden.⁶⁸

Arkeolog Bjørn Ringstad nevner to argumenter for at Tingvoll hadde en såpass sentral religiøs posisjon og som kan være årsaken til at en fylkeskirke av stein ble plassert her: 1: Tingvolls sentrale posisjon i forhold til ferdsel. Spesielt i sammenheng med sjøfarten langs den indre leia via Tiltreidet og videre ferd sjøveien eller til lands over Tingvolleidet. Store deler av Tingvollvågen hadde gode havneforhold.⁶⁹ Ser man på geografien rundt kirken og prestegården utmerker den seg ved at det der ikke er spesielt gode forhold for å legge til med båt. Men samtidig er ikke gåavstanden fra nærmeste sannsynlige havn stor. 2: Steinsettingen på Øygardsneset kan tolkes til at Tingvoll hadde en sentral kultisk posisjon i den førkristne tiden. Trolig var dette et sted man dro til ved ting og kultiske handlinger om man bodde på Indre Nordmøre i hedensk tid. Ringstad hevder at tingplassen kan ha blitt flyttet til kirkestedet i middelalderen i samband med religionsskiftet.⁷⁰ Ifølge Audun Dybdahl er lokaliseringen av kirken selvsagt ved at den må bygges der man holdt fylkesting. Med dette menes da den nye tingplassen som ble etablert etter kristningen hvis teorien om at Øygardsneset eller gården Rimstad var den opprinnelige tingplassen fra hedensk tid.⁷¹

Tveito viser til *Soga om Olav Tryggvasson* som forteller om da Olav reiste nordover langs kysten og kristna underveis Nordmørefylket. Tveito lanserer her muligheten for at Olav T. i den sammenheng kan ha holdt ting på Tingvoll, uten at dette er nevnt i sagaen.⁷²

Trolig ble den bygget som en del av fylkeskirkebyggingen iht. Kristendomsbolken i frostatingloven under kong Sverres regjeringstid. Det skulle bygges fylkeskirker av stein i alle fylker. «§7. *Bøndene skal lata alle menn i fylket byggja fylkeskyrkje og ha det gjort på tolv månader, eller bøta femten merker til biskopen om ho er av tre. Men om folk vil byggja kyrkje av stein, då skal dei rå som vil det beste og som er klokast, om det er*

---

⁶⁴ Tveito 2011: 22

⁶⁵ Dahlberg 2006b: 156

⁶⁶ Moseng et al. 2007: 113f

⁶⁷ Ibid: 117

⁶⁸ Sigurdsson 2012: 50

⁶⁹ Dybdahl 2006a: 79

⁷⁰ Ringstad 2006: 70

⁷¹ Dybdahl 2006a: 93

⁷² Tveito 2006: 116

*somme som ikkje vil og det er usemje om det.»*⁷³ Også Schøning argumenterer for at kirken er en fylkeskirke. Det gjør han ved å vise til den nevnte forskrift i Frostatingslova som beskriver at ei fylkeskirke helst skal bygges i stein over et tidsrom på 12 måneder. Bygges den av tre skal det bøtes med 15 merker til biskopen.⁷⁴ Dette kan tolkes som en sterk oppfordring om at kirkene skal bygges av stein. Tingvoll kirke ble bygget i stein og er 32 meter lang, noe som gjør at kirken er sammenlignbar med de trønderske fylkeskirkene.

I Trøndelag var det i stor grad to steinkirker i hvert fylke. Nordmørefylka var et stort geografisk område og sannsynligvis var det to her også; ei kirke i den nordligste delen (Fosen) og ei kirke, trolig Tingvoll kirke, i den sørlige delen av fylket.⁷⁵ Nordmørefylket bestod av en nordlig og en sørlig del som hver bestod av i alt 8 skipreider. Den nordlige delen er i stor grad dagens Fosna, mens den sørlige delen hovedsakelig er dagens Nordmøre.

Arkitektonisk er den enkelt utsmykket, men samtidig er utsmykningen av høy kvalitet. Det finnes flere elementer, som f.eks. korportalen, som kan direkte knyttes til bygningskulpturer i Nidarosdomen. Trolig har håndverkerne som stod for utsmykningen av Tingvollkirken vært dyktige steinhuggere som også har jobbet med utsmykningene på Nidarosdomen.⁷⁶ Byggearbeidene pågikk trolig frem til århundreskiftet og sto ferdig rundt år 1200 og er dermed en del av den store kirkereisingstiden i Norge.⁷⁷ Likheten med fylkeskirkene og forskjellene fra de mindre bygdekirkene i tre gjør at det er fristende å trekke konklusjonen om at Tingvoll kirke var en fylkeskirke for Nordmørefylket. Gerhard Schøning mente det var en selvfølge at Tingvollkirken var en fylkeskirke allerede i 1770.⁷⁸ Denne konklusjonen trekker også runolog Terje Spurkland.⁷⁹ Tingvoll kan ha vært et administrativt sentrum for Nordmørefylket.⁸⁰ Det ville altså ha vært en naturlig plass for en fylkeskirke. Samtidig poengterer Spurkland at det ikke er funnet noen arkeologiske spor som kan bekrefte at Tingvoll hadde en sentral posisjon som maktsentrum eller kjøpstad i de eldste tider, men at det heller ikke har vært utført arkeologiske undersøkelser med hensikt å bekrefte eller avkrefte Tingvolls økonomiske rolle i middelalderen.⁸¹ Kunsthistoriker Morten Stige skriver at en middelalderkirke var et samlingsted og lå enkelt til der man ferdes, samtidig som at kirken skulle være synlig i landskapet. Kirken ligger definitivt synlig i landskapet, selv med skog rundt kirkebygningen.⁸² Den ville være mye mer dominerende i landskapet i middelalderen.

Plasseringen kan også komme av kirkens eget behov for å markere den nye troen, noe som førte til at man ofte bygget kirkebygninger i nærheten av eksisterende hedenske gravplasser. Dette kan man se på navnematerialet som eksisterer om steder kirker er plassert: Hov og Lund er eksempler på dette. Om det gamle tingstedet på Tingvoll var på Øygardsneset, hvor restene av en steinring og bautasteiner er observert,

---

⁷³ Sandnes & Hagland 1994: 18f

⁷⁴ Tveito 2006: 113

⁷⁵ Dybdahl 2006a: 91

⁷⁶ Dahlberg 2006a: 152

⁷⁷ Stige & Spurkland 2006: 13

⁷⁸ Dahlberg 2006a: 150

⁷⁹ Stige & Spurkland 2006: 26

⁸⁰ Tveito 2006: 116

⁸¹ Spurkland 2006: 21

⁸² Stige 2006: 177

vil plasseringen av Tingvoll kirke være et eksempel på et slikt fenomen. Den antatte steinsirkelen skal ha ligget cirka 1 kilometer fra kirkens plassering.⁸³

Kunsthistoriker Anne Marta Hoff nevner sin hypotese om at det kan ha vært sidealter i den andre høyden, altså over grunnflaten i kirken, i Tingvoll kirke. Noe som i seg selv er så spesielt at det vil kreve egne undersøkelser. Dette er en uvanlig løsning for soknekirker, men som kan ha blitt til som en følge av at Tingvoll kirke var en fylkeskirke som tok imot impulser fra større kirker og det var ment for å heve statusen til kirken ytterligere. Noen annen forklaring på sidealterene presenterer ikke Hoff i sin artikkel. Men underbygger samtidig argumentet for at det var en fylkeskirke.⁸⁴

Kirken har trekk som gjør at den skiller seg fra andre fylkeskirker: den har blant annet ganger i veggene som den har til felles blant annet Nidarosdomen.⁸⁵ Kirken har også spor etter et lektorium i skillet mellom skip og kor. Korbuen som lektoriet har stått på står i dag som inngangsport til kirkegården. På utsiden av korveggen er det en balkong, og hensikten med den er et annet av de ubesvarte mysteriene ved kirkebygningen. Hadde den en liturgisk funksjon eller var balkongen tenkt brukt i på tinget? Kirkens størrelse er i seg selv en sterk indikasjon på at kirken har vært en fylkeskirke, ved at den er tilsvarende fylkeskirkene iblant annet Mære, Værnes, Alstadhaug og Sakshaug.⁸⁶ Lektorium og skjulte ganger i veggene kan være tegn på en utvidet liturgisk praksis i kirken om man sammenligner med fylkeskirkene i Trøndelag. Terje Spurkland er derimot av den oppfatning om at den religiøse praksisen i Tingvoll kirke ikke skilte seg fra de andre fylkeskirkene, på tross av disse elementene. Det er ikke andre elementer ved kirken som tyder på en slik liturgisk praksis.⁸⁷ Men kan Tingvollkirkens avvikende utforming ha en sammenheng med en særskilt helgenkult? Og kan størrelsen og de spesielle trekkene ved bygget knyttes til at kirka er plassert på et tingsted og har funksjoner knyttet til tinget? Olav Tveito reiser disse spørsmålene i boka *Gåta Gunnar gjorde* og sikter særskilt til nisjen ved inngangsdøra og den utvendige balkongen på korveggen. Kan balkongen ha vært en talerstol for prest og lagmann under utendørs gudstjeneste og ved tingsamlinger? Dette er teorier som forsterker muligheten for at kirken var en fylkeskirke med tingfunksjon, hvor lagmannen forkynte lover og vedtekter under fylkestinget.⁸⁸ Andås viser til at kirken hadde trolig både en innvendig og en utvendig praksis. I det islandske manuskriptet *Hungrvaka* er innvielsen av Skálholt skildret ved at innvielsen utføres av to biskoper inne og ute.⁸⁹ Denne islandske katedralen lå under Nidaros erkebispesete og slik kan man anta at den samme praksisen også gjaldt for Tingvoll.⁹⁰

Hvem initierte og finansierte byggingen av steinkirken på et administrativt nivå? For å kunne svare på spørsmålet må man se på Tingvoll i et økonomisk perspektiv, slik historiker Audun Dybdahl gjør i boka *Tingvoll kirke – Gåta Gunnar gjorde* en oversikt over den sannsynlige økonomiske situasjonen i Tingvoll. Dette gjør Dybdahl ved å se på landskylden i 1661 i de 8 skipreidene som utgjorde Nordmørefylket etter at den nordlige delen ble utskilt til Fosen på slutten av middelalderen. Med minimale endringer i de

---

⁸³ Tveito 2011: 23

⁸⁴ Hoff 2006: 209

⁸⁵ Stige 2006: 189

⁸⁶ Dahlberg 2006b: 153

⁸⁷ Spurkland 2006: 15

⁸⁸ Tveito 2006: 124

⁸⁹ Hødnebø 1962: 459

⁹⁰ Andås 2006: 160

geografiske inndelingene frem til Aslak Bolts jordebok i 1432 kan en derfor gå ut fra at området har vært forholdsvis stabilt med tanke på produksjonskapasitet.⁹¹ Det som derimot ikke blir tatt med i beregningen til Dybdahl er påvirkningen fra svartedauden og konsekvensene av den. Vi kjenner til at mange gårder ble lagt øde i Tingvoll og Meisingset som en følge av pesten. Noe Aslak Bolts jordebok vitner om.⁹² Dybdahl konkluderer ved en sammenligning mellom de produksjons- og ressursmessige forholdene i Trøndelag at Nordmørefylket stod sterkt ressursmessig sammenlignet med Trøndelag.⁹³ Derimot er det få gårder som skiller seg ut ved særlig høy skyld i Tingvoll. Gyl er unntaket med en landskyld på 6 spann, som er tilsvarende høvding gårdene Rein og Austrått i Fosen. Dybdahl ramser også opp gårdene Hoem, Gagnat, Meisingset og Holmeid med mellom 3-4 spann og nevner at de sannsynligvis var storgårder også tidligere i middelalderen. Dette er elementer som er betydning når en skal vurdere Tingvolls muligheter til å selv bekoste å bygge Tingvoll kirke. Det faktum at det ikke er nevnt noen stormenn på Tingvoll i sagamaterialet kan derimot være et tegn på at det ikke var enkeltpersoner-/familier som kunne bekoste byggingen av en stor steinkirke. Noe som dermed argumenterer for at de ikke var lokale som bygget kirken, men at den ble reist og finansiert av kongemakten i Nidaros. Dybdahl skriver at om det hadde vært tilfelle at lokale stormenn hadde bygget kirken ville dette trolig blitt fanget opp av sagaene.⁹⁴ Runolog Terje Spurkland hevder på den andre siden at Gunnar kirkebygger tilhørte sfæren til stormenn på Tingvoll og viser til sagamaterialet som mulig forklaring.⁹⁵

Videre beregner Dybdahl bosettingen på Tingvoll i høymiddelalderen, hvor han med utgangspunkt i skriftlige kilder fra 1590 og bakover som hadde en minimumsskyld på 2 øre i 1661, samt gårder man regner med hadde høymiddelalderstatus. Dybdahl kommer slik frem til at det var minst 60 gårder på Tingvoll og omlandet rundt. Tingvollgården, hvor kirken er plassert på og som har gitt stedet navn, var altså ikke en stormannsgård i middelalderen. Den var høyst alminnelig. Noe som ifølge Olav Tveito ikke er unikt i sammenheng med plassering av en fylkeskirke og trekker sammenligningen med fylkeskirken i Melhus som ble bygget på en gård med 2 spann i skyld. Tveito reiser spørsmålet på om Tingvollgården kunne ha vært en del av et større jordegods kompleks, slik som tilfellet var på Melhus.⁹⁶ Samtidig er det lite trolig at kirken var planlagt og gjennomført som et dugnadsprosjekt av tingvollgjeldingene selv.

Min tolkning dreier i stor grad mot Dybdahls tolkning av hvem som reiste kirken at initiativet og de økonomiske midlene kom fra sentralt hold, ikke av lokale stormenn og bønder.⁹⁷ Videre kan det tenkes at mange av de praktiske oppgavene ved byggingen ble utført av lokale. Bruken av ulike steinmaterialer er delvis kartlagt av geolog Inge Bryhni i boken *Tingvoll kyrkje – gåta Gunnar gjorde* (2006), som tyder på at det krevdes lokalkunnskap for å finne forekomsten av steinene som er blitt brukt.⁹⁸ Det faktum at kirken har mange fellestrekk med Nidarosdomen tyder på at kompetanse ble hentet derifra. Min teori er at de erfarne håndverkerne fra Nidaros ville hatt en byggelederrolle i prosjektet, med lokale håndlangere som utførte mye av det tunge arbeidet. Noe som

---

⁹¹ Dybdahl 2006a: 75-76

⁹² Bolt et al. 1997: 113ff

⁹³ Dybdahl 2006a: 76

⁹⁴ Ibid: 79

⁹⁵ Spurkland 2006: 108f

⁹⁶ Tveito 2006: 114f

⁹⁷ Dybdahl 2006a: 92

⁹⁸ Bryhni 2006: 131ff

støtter seg til Dybdahls hypotese om at byggherren Gunnar Grjonbak «beveget nordmøringene til å bygge kirken.⁹⁹ Dybdahl forfekter her en av de gjeldende teoriene for hvem Gunnar fra runeinskripsjonen på kirkeveggen er. Det spørsmålet skal jeg diskutere videre i det påfølgende kapittelet.

Hvem var Gunnar kirkebygger?

Kirken har i flere hundre år pirret nysgjerrigheten til historikere, lokalbefolkning og andre som kommer i kontakt med kirken. Den er ved siden av Nidarosdomen et av de kulturminnene i Norge som har blitt undersøkt i lengst.¹⁰⁰ Dette er blant annet spørsmål som er knyttet til selve steinbygningen, men også til kirkens rolle i middelalderen. Men det er ikke til å komme utenom at inskripsjonen som kirkebygger Gunnar fikk ristet i runer på marmor og støpt fast høyt på korveggen er kilden til et av de største spørsmålene ved kirkens historie: «Jeg ber for Guds skyld dere lærde menn som forvalter dette sted og alle dem som kan lese min bønn: minnes min sjel i hellige bønner. Og jeg het Gunnar og jeg gjorde dette hus. Lev vel!».¹⁰¹ Med jevne og pene hugg har steinhuggeren risset inn Gunnar sin oppfordring til presten og kirkelyden skal utføre forbønn for seg under tidebønnene. Men hvem var Gunnar? Spørsmålet står foreløpig ubesvart, men det eksisterer flere teorier. I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for de to motstridende teoriene som råder og samtidig konkludere med hva som er det mest troverdige sett i sammenheng med den religiøse- og politiske konteksten Tingvoll trolig hadde i middelalderen.

Audun Dybdahl har satt opp tre ulike alternativ for hvem Gunnar kan ha vært. 1: han som tok initiativ til å bygge kirken. 2: byggherre og den som finansierte, eller 3: byggmesteren som ledet byggearbeidet. Dybdahl understreker samtidig at teorien om at en lokal stormann på Tingvoll kan være Gunnar kirkebygger er lite trolig.¹⁰²

Teoriene som regjerer i dag er to motstridende syn på hvem Gunnar er: hvor den ene teorien fremhever sannsynligheten til at Gunnar var en lokal stormann/høvding, mens den andre teorien, som forfektes av Dybdahl, er at Gunnar er den samme som lagmannen Gunnar Grjonbak, som nevnes blant annet i *Håkon Håkonssons saga* og dermed den øverste leder for rettsvesenet i lagdømmet.¹⁰³ Samtidig nevner Dybdahl at de økonomiske ressursene og arbeidskraften som behøvdes i byggingen av kirken ble bekostet av nordmøringene selv. Hvor initiativet til byggingen kom fra den øverste makt i Norge på tiden: kongen og hans betrodde lagmann Gunnar Grjonbak.¹⁰⁴

Terje Spurkland drøfter også spørsmålet om hvem Gunnar kan ha vært hvor han hevder at det er lite trolig at en byggmester ville blitt «forunt en så monumental innskrift» og viser til runeinskripsjonens plassering og utforming høyt på korveggen. Denne konklusjonen trekker Spurkland ut fra sammenligning med andre kirkeinnskrifter hvor byggmesteren nevnes ikke har fått en like sentral plassering. Gunnar må ha vært en øvrighetsperson. Ved undersøkelser av mørtelen som er brukt i muringen av marmorsteinen med inskripsjonen kan man med stor sannsynlighet fastslå at

---

⁹⁹ Dybdahl 2006a: 93

¹⁰⁰ Ekroll 2006: 25

¹⁰¹ Spurkland 2006: 96

¹⁰² Dybdahl 2006a: 92

¹⁰³ Tordsson & Hødnebo 1979: 97

¹⁰⁴ Dybdahl 2006a: 93

inskripsjonen ble gjort samtidig som kirken ble bygget.¹⁰⁵ Trolig da i forbindelse med ferdigstillingen av kirken, noe som taler for at inskripsjonen er like gammel som kirken.

Betydningen av gangene i veggene

Det finnes mange ulike tolkninger på hva som kan være årsaken til at Tingvoll kirke ble bygget med ganger i veggene. Var de ment som forsvarsverk eller tilfluktsrom? Kan årsaken være den liturgiske praksisen som fylkeskirkene hadde? eller var det et arkitektonisk trekk for å heve statusen til kirken?

Teoriene om at gangene var tenkt som forsvarsverk ble tilbakevist allerede i 1928 av Rolf Mowinckel med argumentet at gangene er fullstendig uegnede til å løse skudd fra.¹⁰⁶ Men dette utelukker derimot ikke en funksjon som tilfluktsrom. Bruk av kirker til kirkeasyl under uroligheter er derimot kjent ved at bygningen i sin kraft av å være hellig og ukrenkelig skulle kunne beskytte menneskene innenfor. Men helt sikkert var det ikke alltid. Men ville løsningen med ganger i veggene være å foretrekke i så måte sammenlignet med å benytte kirkerommet i seg selv til tilflukt? Kirkens funksjon som sikkert tilholdssted ved sin egenskap som hellig sted som ikke kunne ødelegges kan heller ikke være et argument for dette. For det første ville det da ikke vært nødvendig med ganger i veggene, da kirken i seg selv ville sørget for sikkerheten til alle innenfor dens vegger. Samtidig kjenner vi til at for eksempel baglerne brente ned flere kirker selv under borgerkrigsperioden, som derfor betyr at kirkene ikke var for hellige til å kunne ødelegges når man så seg tjent med det. Spesielt kirker styrt av kong Sverres prester, som var ansett som birkebeinere og dermed var bannlyste av paven og dermed var ikke kirkene lenger regnet som hellige av baglerne.¹⁰⁷

Derimot kan gangene ha vært bygget med et liturgisk formål likt praksisen større kirker. Men samtidig har ikke de fleste fylkeskirker fra middelalderen denne løsningen. Spurkland er også uenig i den liturgiske teorien og forklarer isteden fenomenet med at gangene kun er arkitektonisk inspirert av forbildet for kirken: Nidarosdomen. Derimot kan de ha blitt brukt til liturgiske formål senere.¹⁰⁸ Gangene er konstruert slik at den gang korbuen stod inne i kirkerommet kunne man bevege seg gjennom kirken uten å sette foten på kirkegulvet, men de er ikke store nok til å kunne benyttes i for eksempel prosesjoner. Derimot vil gangene kunne ha blitt benyttet til korsangen og praktiske gjøremål i kirken ettersom de allerede var en del av kirken. I de liturgiske anvisningene i *Regularis Concordia*, som trolig ble skrevet av den engelske biskopen Aethelwold (963-984) rundt år 973 beskrives en liturgisk praksis som i stor grad stemmer overens med gangenes utforming og tilganger.¹⁰⁹ Blant annet beskrives det at to korgutter skal stå på høyre side av koret og syng *Kyrie eleison*, mens to gutter skal syng *Christie eleison* som svar fra venstre side av koret. Også i vest av kirken skal to korgutter være plassert og si *Domine misere nobis*. Boken *Ordo Nidrosiensis*, som er et noe senere liturgisk verk, beskriver en tilsvarende praksis med to-tre gutter på hver side av koret. Trolig var det denne som gjaldt da Tingvollkirken ble åpnet. Disse skal da stå på nivåer over kirkens grunnplan.¹¹⁰

---

¹⁰⁵ Spurkland 2006: 105

¹⁰⁶ Stige 2006: 192

¹⁰⁷ Gundersen et al. 1979: 216

¹⁰⁸ Spurkland 2006: 16

¹⁰⁹ Tveito 2006: 126f

¹¹⁰ Stige 2006: 194f

Den andre teorien om gangene knyttes til å minimere bruken av stein i byggingen. Altså et ressursparende trekk. Denne teorien tilbakeviser Stige ved å vise til at arbeidet å mure opp to stabile, parallelle vegger vil være mer krevende enn å bygge en massiv vegg. Altså kan ikke ressursbruk være et argument for å bygge kirken med ganger.¹¹¹

Etter mitt syn er det nærliggende å tro at gangene kan ha vært bygget for å vise frem en status som noe større enn en «vanlig» kirke, ved at den trekker inn arkitektoniske elementer som man kan finne på større kirker og katedraler. Dette er også en årsak Stige fremmer i sin konklusjon om gangene. Samtidig ville gangene ha gjort det mulig å gjennomføre den liturgiske praksisen ifølge *Ordo Nidrosiensis*¹¹² Da dette kunne vært gjort enklere, bekrefter det i stor grad at gangene er et ønske om å fremheve statusen til kirken.

Kirkens vernehelgen og relikvier

Hvilken helgen var kirken tilegnet da den ble innviet? Og hvilken dato ble kirken innviet? Det finnes ingen kilder i dag som kan fortelle noe om innvielsen av Tingvollkirken. Men man kjenner til at det frem til 1800-tallet eksisterte et glassmaleri i kirken som viste apostlen St. Filippus. Andås presenterer sin teori om at relikvier etter Filippus kan ha ligget i en relikvienisje på utsiden av kirken. Noe hun begrunner med at det er innrisset et bispekors i bakkant av nisjen.¹¹³ Med tanke på at Filippus er en av apostlene ville det ha vært sensasjonelt om relikvier etter han befant seg i Tingvoll kirke og det er noe man nødvendigvis ville ha kjent til. Det er derfor lite trolig at relikviene tilhørte St. Filippus. Kan det derimot dreie seg om Filippus Simonsson (1207-1217), den siste baglerkongen som døde i 1217? Kan dette ha vært en markering av forliket mellom baglerne og birkebeinerne i Kvitsøy i 1208? Baglerkongen Filippus ble forlovet med datteren til birkebeinernes kong Sverre, Kristin Sverresdotter som en del av forliket mellom baglere og birkebeinere i 1208.¹¹⁴ Stemmer dette sier det noe om kirkens betydning i samtiden til disse hendelsene. Tingvoll kirke var trolig en birkebeiner-kirke bygd av Kong Sverre, som jeg vil komme tilbake til. Ved å inkludere relikvier av baglerkongen Filippus markerer dette tydelig forlikets verdi.

Men det var nok ikke Filippus sine relikvier som lå i relikveggjemmene i alteret. Alteret er bygget med relikveggjemmer samtidig som kirken ble reist. Dermed kan ikke relikviene etter Filippus ha ligget der. Han døde omtrent tjue år etter kirken ble innviet.

Hvem tilhørte så relikviene inne i alteret på Tingvoll kirke? Det finnes ikke kilder som kan fortelle noe med sikkerhet hvem relikviene stammer fra. Vi kjenner ikke til innvielsesdatoen og hvilken helgen kirken var tilegnet da den innviet. Kan de relevante kildene ha forsvunnet i forbindelse med reformasjonen? Det er kjent at reformasjonen i 1537 førte til at den verdslige makten konfiskerte bøker fra blant annet kirker. Kan svaret på helgen- og relikviespørsmålet ha forsvunnet i den forbindelse?¹¹⁵

Min hypotese er at relikviene kan ha vært knyttet til den legendariske St. Sunniva av Selja eller til Sunnivakulten. Sunnivakulten var en sentral helgenkult i middelalderen og det er derfor underlig at vi ikke kjenner til flere kirker som er tilegnet Sunniva, da spesielt langs kysten. Det er sannsynlig at mange kirker i Norge var tilegnet St. Sunniva,

---

¹¹¹ Ibid: 193

¹¹² Stige 2006: 195

¹¹³ Andås 2006: 174

¹¹⁴ Magerøy 1988: 116

¹¹⁵ Moseng et al. 2007: 92

selv om kunnskapen om dette ikke eksisterer lenger. Om Sunniva faktisk har eksistert vet vi ikke, men det ble funnet beinrester etter mennesker på Selja, noe som har gitt grobunn for legenden om St.Sunniva. Levningene etter henne skal ha blitt plassert i et helgenskrin og fraktet til Bergen domkirke den 7 september i 1170.¹¹⁶ Kan noe av levningene av Sunniva ha blitt delt med andre kirker? For eksempel fylkeskirken på Tingvoll? Om teoriene om at kirken ble påbegynt i tidsrommet 1170-1180 sammenfaller dette i stor grad med flyttingen av relikviene til St. Sunniva. Svaret på første spørsmål er at relikvier fra St. Sunniva og andre relikvier fra Selja har blitt sendt til flere kirker enn Bergen domkirke. Blant annet blir Tjølling kirke i Larvik kommune omtalt som *St. Sunnives Kirke* i et brev datert 8. september 1459.¹¹⁷ Et annet eksempel er at det i 1849 ble funnet tre relikvier i Efteløt kirke i Kongsberg med et pergament med teksten «De Sanctis in Selja». Disse ble i 1859 murt inn i Oslo domkirke. «I Efteløt kirke i Sandsvær i Buskerud ble det i 1849 funnet tre relikvier i alteret, den ene ifølge vedliggende pergamentstrimler av «De Sanctis in Selja». Selja-relikviene ble senere gitt til St. Olav katolske kirke i Christiania, hvor de i 1859 ble lagt ned i en alterstein fra Hovedøya klosterkirke.¹¹⁸ Relikviene er i dag i St. Magnus katolske kirke i Lillestrøm.¹¹⁹

Domkirken i Stavanger også skal ha to samlinger med relikvier tilknyttet St. Sunniva og Selja.¹²⁰ I Frue kirke i København, i Roskilde og i Lunds domkirke i Danmark skal det også være relikvier med tilknytning til Sunnivakulten. Videre er Sunniva å finne i *Aaboske Middale* som også omfatter Sverige og Finland, tyder dette på en helgenkult med utbredelse i Norden.¹²¹ Dette muliggjør også min hypotese om at Tingvoll kirke også kan ha inneholdt relikvier fra Selja, og samtidig kan kirken ha vært tilegnet St. Sunniva. Selja var bispesetet frem til Bergen tok over denne rollen i 1170.

Geografisk ligger ikke Selja langt fra Tingvoll. Tingvoll kirke var en sentral fylkeskirke med nære bånd til erkebispesetet i Nidaros og om man ser kirken som et pilegrims mål på pilegrimsferden til Nidaros sannsynliggjør dette muligheten for at St. Sunniva kan knyttes til Tingvoll kirke i middelalderen. Den irske historikeren Alexander O'Hara mener derimot at det kan ha vært en mulighet for at Bergen på 1100-tallet forsøkte å forbigå Nidaros' religiøse betydning ved å vise til en mer ærverdig og eldre historie.¹²² Noe som etter min mening kan tale mot at viktige Nidaros-kirker som Tingvoll kirke skulle få sine egne Selja-relikvier. Som nevnt så blir dette i stor grad spekulasjon, som samtidig kan være med på å gi et nytt perspektiv på forskningen om Tingvoll.

Pilegrimsreisen til Nidaros – den indre leia om Tingvoll

Det oppsto raskt en helgenkult etter Olav den helliges (1015-1028) fall på Stiklestad i 1030. I 1031 ble han helligkåret, og olavskulten bredte seg tidlig utenfor Norges grenser. Folk fra Nord- og Vest-Europa valfartet til Nidaros.¹²³ Sjøveien var en raskere og enklere måte å reise på for folk flest og en kan derfor anta at en stor del av pilegrimsreisene gikk langs kysten til Nidaros. Adam av Bremen skildret allerede en gang mellom 1073-1076

---

¹¹⁶ O'Hara 2009: 106

¹¹⁷ DN V nr. 834

¹¹⁸ Duin 1984: 346

¹¹⁹ Den katolske kirke 2009

¹²⁰ Den katolske kirke 2009

¹²¹ Daae 1879: 160f

¹²² O'Hara 2009: 119

¹²³ Sigurdsson 2012: 86f

Trondheim og strømmen med pilegrimsreisende som kom langveisfra fro å besøke Olavs skrin. Fem dager tar seilassen opp Norges kyst før man kommer frem til Nidaros. Adam nevner samtidig veien på lang, men beskriver den samtidig som en farlig reise og tar lenger tid enn sjøveien.¹²⁴ Jeg finner det derfor sannsynlig at mange benyttet den tryggere indre leia som gikk via Tiltareidet. Strekningen av den indre leia som Tingvoll var en del av har jeg skrevet om tidligere og behøver derfor ikke noen videre utgreiing her.

At det derimot kun fantes én eller to faste ruter, den ytre- og den indre leia, tror jeg ikke på. Det var nok flere ulike ruter som ble brukt.

Som nevnt tidligere har jeg hevdet at St.Sunniva kan være Tingvoll kirkes opprinnelige vernehelgen og Sunnivakulten hadde en utbredelse til alle de nordiske landene. Hvis min hypotese stemmer forklarer det samtidig at Tingvoll hadde en viktig rolle langs kystleden, ikke bare for vanlige reisende, men også for pilegrimsreisende.

Samtidig kan gården Rottås også spille en egen rolle i pilegrimsleden. Først og fremst ved at den trolig tilbød skyss over fjorden for reisende uten båt. Men også som overnattingssted før ferden mot Nidaros fortsette over Rottåseidet. Dette representerer dermed en alternativ rute til Nidaros, som utelukker Tingvoll som stoppested. I siste kapittel vil jeg redegjøre for Rottås sin rolle i det religiøse landskapet på Tingvoll. Både som nevnte stoppested for pilegrimer, men også i forbindelse med det legendariske kapellet som skal ha ligget på gården.

I dag brukes pilegrimshistorien hovedsakelig som kommersialisert turistrute i Norge der kystleden ble godkjent som en offisiell pilegrimsrute i 2017 og innlemmet i den nye offisielle pilegrimsleden.¹²⁵ Kystleden som man får presentert i dag er i stor grad basert på et økonomisk motiv. Den skal lokke turister til pilegrimsleden under forutsetningen om at de skal kunne oppleve den opprinnelige ruten man reiste i gamle dager, med naturlige stoppesteder ved helligdommer og attraksjoner. Jeg problematiserer ikke den ruten man har valgt, den inneholder tross alt historie og historieformidling som er både interessant og viktig. Problemet er hva historiefortellingen utelater. Man har valgt å fortelle en fortelling, ikke historien. Ved å fokusere på den ytre leia utelates store deler av den korrekte historien. Det er etter min mening problematisk historiebruk.

Om jeg holder meg til den siste delen av den moderne pilegrimsleden som starter på øya Selja og ender opp ved Nidarosdomen i Trondheim kan man se at den moderne leia er lagt fra Giske, med en omvei innom Veøy ved innløpet til Langfjorden, før den fører videre ut mot kysten hvor leden går om Kristiansund videre til Trondheim. Historisk sett ville man nok ikke returnert fra Veøy for å fortsette ruten langs den ytre leia, men heller fortsatt inn Langfjorden hvor man i enden ville støtt på Eidsvåg, hvor begynnelsen på Tiltareidet ligger. Min teori er at kystpilgrimsleden i stor grad fulgte den indre leia via Tiltareidet før ferden hadde gått videre mot Nidaros enten over Rottåseidet eller Tingvolleidet.

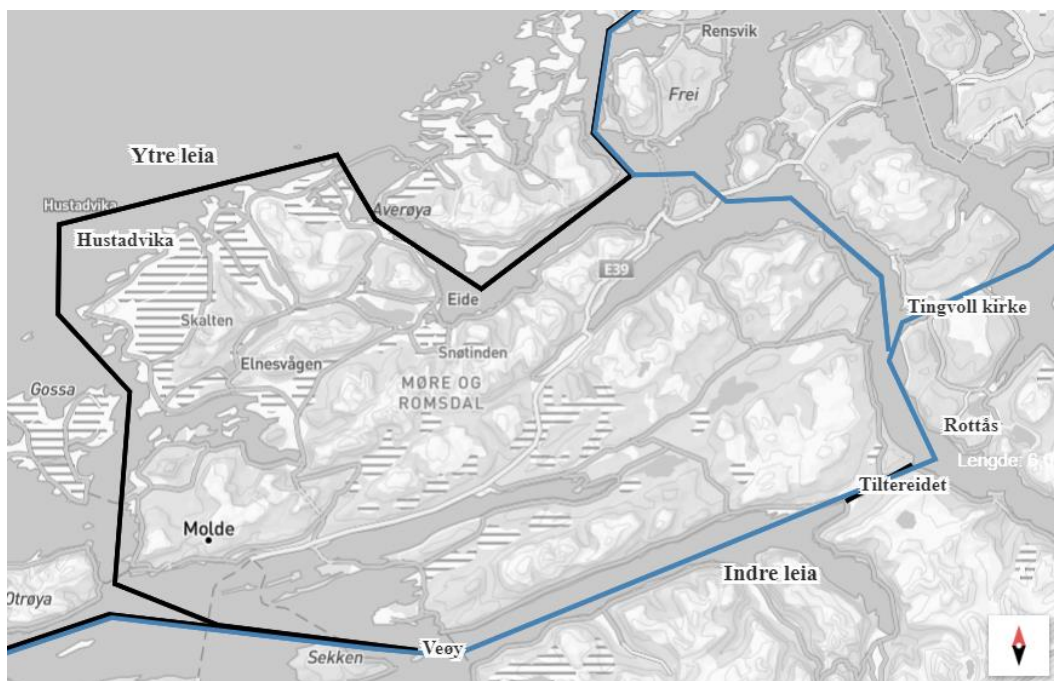
Det er med andre ord liten grunn til å utelukke Tingvoll i historien om pilegrimsleden som gikk langs norskekysten, selv om den i stor grad har blitt glemt i nyere tids kommersielle bruk av pilegrimshistorien.

Jeg vil nå redegjøre for hva Tiltareidet var og eidets betydning for reisende langs kysten på Møre.

---

¹²⁴ Bremensis et al. 1993: 212

¹²⁵ Nasjonalt pilegrimssenter

Figur 4. Allmannleia/ ferdsselsåren langs kysten. Sort linje viser den ytre leia, blå den indre leia om Tiltreidet. (Jan Helge Røskar/Kommunekart.no)

Tiltreidet

Tiltreidet er et 6 km. Bredt stykke land som forbinder det to fjordene Langfjorden i Romsdal med Tingvollfjorden på Nordmøre. Her har arkeologiske undersøkelser påvist at det har vært en kavlebru mellom fjordene. En kavlebru er en «bru av tverrlagte kavler over myr eller bekk»¹²⁶ Trolig har Tiltreidet vært et drageid hvor man kunne dra båtene sine langs kavlebroen for å spare seg den lengre og mer farefulle ferden langs den ytre leia, som inkluderer det farefulle stykket Hustadvika.¹²⁷

I 1932 oppdaget en bonde som arbeidet med grøfting av en myr på gården sin i Nesset tømmerstokker i jorda som med lite tvil var en del av et eldre kavlebroverk.¹²⁸ Oppdagelsen førte til flere arkeologiske undersøkelser av eidet på 1900- og 2000-tallet. Siste gang i 2015 med georadar i forbindelse med at treverk begynte å ta seg gjennom asfalten på en vei som er lagt over Tiltreidet.¹²⁹ Jeg vil her redegjøre for noe av den arkeologiske forskningen som er gjort om Tiltreidet, hvor jeg skal forsøke å forklare hva slags fenomen Tiltreidet er og samtidig sette anlegget i en religiøs sammenheng med Tingvoll. Isolert sett har ikke Tiltreidet noen religiøs betydning, men spilte en viktig rolle som en del av ferdsselsåren som førte reisende forbi Tingvoll.

Kystleia ble kalt *allmannaleia* eller *tjodaleia*, noe som indikerer en hovedrute for transporten i tiden. På norrønt var det mer korrekte navnet *Allmannaleið* som har samme betydningen som en allfarvei.¹³⁰ Det var den veien de fleste ferdes på.

Reisende dro med båt inn Moldefjorden hvor Veøy ligger, før deretter ferden gikk inn til bunnen av Langfjorden hvor den ene enden av Tiltreidet ligger. Man ferdes over land

¹²⁶ Kavlebro 2020

¹²⁷ Smestad 2001: 84f

¹²⁸ Ibid: 79

¹²⁹ Stamnes & Sauvage 2016: 3

¹³⁰ Heggstad, Hødnebo, Simensen, Hægstad & Torp 2015: 35

på Tiltareidet, hvor man kom ut i Tingvollfjorden. Deretter kunne man reise videre til fots eller hest via Rottås-Meisingset, eller ved båt nordover til Tingvoll.

Det har vært mange forskjellige teorier om alderen og tidsperioden kavlebruen har vært i bruk. Professor Asbjørn Olding tidfestet kavlebruen til at den ble bygget rundt år 1000 og var i bruk til rundt 1300. I 1967 ble kavlebruen tidfestet til å ha blitt bygget mellom år 530-660 e.kr. av konservator Kristen Møllenus ved hjelp av C14-datering. En undersøkelse det er knyttet stor usikkerhet til ved at det mangler dokumentasjon på viktige faktorer ved en slik undersøkelse. I 1997 ble det tatt nye prøver av stokker fra kavlebruen. Disse ble analysert ved radiologisk metode og dateringen samsvarte mellom flere av stakkene til at bruen trolig ble bygget i tidsrommet 810-960 e.kr.¹³¹ I 2014 gjennomførte NTNU Vitenskapsmuseet undersøkelser av kavlebruen hvor det ble tatt prøver for å aldersbestemme anlegget. Resultatet ble at Tiltareidet har blitt benyttet som ferdselsåre over eidet langt tidligere enn man tidligere har trodd: tidlig bronsealder. Kavlebruen ble trolig anlagt i overgangen mellom eldre/ynge bronsealder. Noe som betyr at Tiltareidet kan ha vært i bruk for allerede 2500 år siden.¹³² Men man kan nok foreløpig ikke gi utvetydig svar på når Tiltareidet ført ble tatt i bruk som eid mellom fjordene.

Det jeg vil komme frem til ved å presentere de arkeologiske undersøkelsene av anleggets alder er for å forsøke å skape et bilde av betydningen til Tiltareidet gjennom en lang tidsperiode. Veien har trolig vært brukt som en del av ferdselsåren siden bronsealderen til dagens dato. Eidet var nok heller ikke ukjent for pilegrimsreisende langs kysten og med mulighetene for å dra båten sin over eidet står som et sterkt intensivt for å velge denne ruten fremfor den ytre leia. Det faktum at kavlebroen ble bygget på 800-900-tallet tyder på at det var et ekstra transportbehov i vikingtiden. Dette kan trolig sees i sammenheng med kongemakt og de militære- og politiske handlingene som foregikk i vikingtiden. Samtidig ville kavlebroen vært nyttig for den stadig økende handelen og i sammenheng med toktene vikingene reiste på. Muligheten for å reise raskere og tryggere forsterker nok bruken av båtdraget i tiden. Det er ikke utenkelig at varer ble losset på den ene siden, fraktet over eidet med kjerre, for deretter lastes i andre enden.

Byggingen av kavlebroen må ha krevd stor arbeidskraft, materialer og økonomi for å gjennomføres. Noe som kan være i favør av både teorien om militær forflytning og teorien om økonomisk handel langs kysten.¹³³

Smestad hevder derimot at bruken av kavlebroen som båtdrag trolig forsvant i tidlig middelalder i samme tid som båttrafikken økte.¹³⁴ Dette kan både problematiseres og underbygges ved at nettopp handelen økte. Ettersom det ble mindre vikingtokt og økt handel vokste båtene. Å kunne ta med seg større mengder varer ble viktigere enn å ha et utsmykket skip for statusens del.¹³⁵ Dette førte til at anlegget ble underdimensjonert. Samtidig kan det støtte teorien om at varer ble fraktet over eidet med kjerrer. Men vi vet ikke når kavlebroen ble brukt for siste gang. Vi kjenner til at båter har blitt dratt over eidet så sent som på 1800-tallet. I et sitat gjengitt av Smestad forteller Jakob Thode Ræders sin beretning om sin reise mellom Romsdal og Trondheim i 1805: «*Vi sejlede lige*

---

¹³¹ Smestad 2001: 80f

¹³² Stamnes & Sauvage 2016: 10

¹³³ Ringstad 2006: 54

¹³⁴ Smestad 2001: 88

¹³⁵ Bill 1997: 201

*til Enden af Langfjorden, og her blev Baaden og alle Effecter kjørt over den ¾ Norske Miil brede Landtunge, Ejd kaldet, indtil Tingvoldfjorden, hvor Baaden igjen blev sat i Vandet og Effecterne indskippede i den. Vi Børn gik denne Vej, kun Moder havde «Kjærre», og af og til kjørte en af os med hende, naar vi blev trætte».*¹³⁶ Vi har også kilder som forteller om bruk av Tiltareidet før Ræders reise. I 1685 reiste Kong Kristian 5 (1670-1699) over Tiltareidet. På denne tiden var kavlebruene trolig ute av bruk og lå nok allerede gjemt i myren med tanke på at byggingen ble gjort i en fase. Kongen reiste trolig langs etablert trasé noe øst for der kavlebruene lå. Dette er i seg selv en sterk indikasjon på at Tiltareidet var en viktig del av ferdselsåren på kysten.¹³⁷ Dette viser som Smestad påpeker at Tiltareidet var brukt til båtdrag og som kjerrevei så sent som på 1800-tallet.¹³⁸ Trolig var ikke båten stor, og det kan være kjennetegnet på båttransporten over eidet. Det er lite som tyder på at større båter ble transportert på denne måten her. Da kan man anta at større båter ble nødt til å følge den ytre leia.

Men var bruken av drageid, som Tiltareidet, en del av den nasjonale hovedleden eller var bruken hovedsakelig av lokal art? Smestad hevder på sin side at Tiltareidet med stor grad av sikkerhet var en del av hovedleden. Dette kan man anta ved at dragene ofte krevde mye arbeidskraft ved siden av båtens eget mannskap for å flytte båten og dens innhold over eidet. Samtidig som det i lokalmiljøet fremdeles står en sterk tradisjon knyttet til kunnskapen om og fortellingene om båtdragene ved eidet i dag.¹³⁹ Et båtdrag av den dimensjonen en kan se på Tiltareidet krevde nok en stor infrastruktur for at det i det heletatt ville være mulig å benytte draget til frakt av båter. Smestad skriver at historiker Pål Nymoer mener at båtdragene mest trolig var benyttet til lokal transport og var derfor ikke et ledd i hovedleden langs kysten.¹⁴⁰ Hvor stor graden av lokalt bruk sammenlignet med annen bruk er et vanskelig spørsmål å svare på. Min teori heller i dette tilfellet mot å støtte Smestads tolkning av Tiltareidet som et sentralt krysningspunkt langs norskekysten. Ruten blir betydelig kortere, samtidig som man unngår det farlige farvannet ved Hustadvika. Man kan gå ut fra at mange som bodde langs Tiltareidet kan ha transport over Tiltareidet som næring og jeg mener det kan ha tiltrukket seg arbeidskraft i de travleste sesongene. Dette blir en teori som må undersøkes grundigere om forskningsspørsmålet er å lære mer om de økonomiske og sosiale aspektene ved eidet. Et slikt forskningsspørsmål vil også gi svar på hvor stor driften rundt Tiltareidet faktisk var.

Ved å benytte kart til å måle opp avstanden mellom Veøy og Tømmervågen på Tustna, som kan være der den indre- og den ytre leia møtes, utgjør den ytre leia en strekning på ca. 140 km., mens ved den indre leia er strekningen ca. 95 km. Tidsmessig vil jeg ikke prøve å anslå forskjellene på rutene, da seileforhold har mye å si. Jeg kjenner heller ikke til hvor lang tid lossing, lasting og transporten over Tiltareidet tok. Argumentet for å velge den indre leia var nok helst at ferden gikk i roligere sjø og var dermed tryggere for de reisene. Samtidig ville ferden langs den ytre leia blitt betraktelig lenger enn avstanden mellom Veøy og Tustna hvis de reisende hadde et mål om å besøke fylkeskirken på Tingvoll. Noe man kan anta at mange gjorde i forbindelse med pilegrimsferder. Dette utelukker ikke Nymoers argument om lokal bruk av eidet, noe det trolig var brukt til i

---

¹³⁶ Smestad 2001: 85

¹³⁷ Ibid: 87

¹³⁸ Ibid: 85

¹³⁹ Ibid: 86

¹⁴⁰ Ibid: 87

stor utstrekning. Men tanken bak et anlegg av denne størrelsen er trolig tenkt som en del av hovedleden langs kysten. Dimensjonen på byggearbeidet med kavlebroen, samt logistikk-apparatet som behøvdtes taler mot et lokalt initiativ bak anlegget. Dermed lå Rottås og Tingvoll direkte på hovedferdsåren langs norskekysten.

Det finnes flere interessante elementer i historien om Tiltreidet som kan ha betydning for å tegne det religiøse landskapet i Tingvoll i årene 1000-1200. Ved Tiltreidets ende ved Tingvollfjorden ligger gården Rottås direkte over fjorden. Det kan tenkes at mange sjøfarende ville ro båtene sine nordover langs Tingvollfjorden, hvor Tingvoll ville dannet en naturlig stoppestasjon på ferden. Samtidig kan det tenkes at en del pilegrimer var veifarende til fots og var avhengige av båtskyss for å krysse strekninger med vann. Dette er spørsmål jeg vil se nærmere på i det siste kapittelet, som omhandler gården Rottås og det legendariske kapellet som skal ha stått der.

Capella y Straumøy – kapellet på gården Rottås

I Aslak Bolts jordebok fra 1430/32 står det under gården Rottås i Tingvoll skipreide: «Av Rottåsen, 9 spannleier, her stod Straumøy kapell, bygslet for 2 øre».¹⁴¹ At det har stått et kapell der på gården bestrides av mange som har forsøkt å forklare hvorfor Bolt skrev dette i jordeboken. Bolt skriver at kapellet *stod* her, altså eksisterte det ikke lenger i år 1430.

Jeg mener at undersøkelsene om kapellet er mangelfulle og lite grundig gjennomført og at et nytt perspektiv på historien om Straumøy kapell kan kaste nytt lys over spørsmålet. Jeg vil ikke gå inn i dybden på det enkelte motargument, men isteden forsøke å presentere nye perspektiver og argumenter som kan gi gode grunner for mer forskningsarbeid på temaet. For eksempel ville arkeologiske undersøkelser med georadar kunne gi indikasjoner om bygningsstrukturer som vi i dag ikke kjenner til. Siden Tingvoll kirke hadde funksjonen som soknekirke og senere fylkeskirke hvor gravlegginger for en større region falt under Tingvollkirkens ansvar. Er det derfor lite trolig at det vil finnes spor etter eldre graver ved Rottås.

I artikkelen *Legendary Churches – Can They Be Found?* (2019) i det svenske tidsskriftet ARV fra 2019 spør middelalderhistoriker Audun Dybdahl om man i heletatt kan finne beviser for at legendariske kirker har eksistert. For å kunne påvise en legendarisk kirke er det flere faktorer som må undersøkes. Deriblant kan sagn og navnemateriale bidra til å belyse sannsynligheten. Sagnets verdi som kilde til å påvise eksistensen av et legendarisk kapell eller kirke er omdiskutert. Dybdahl viser til den svenske historikeren Olof Holm som er kritisk til bruk av sagn og muntlige fortellinger for å påvise legendariske kirker. Etter å selv ha studert undersøkelser av legendariske kirker er konklusjonen at man ikke kan påvises i noen tilfeller, bortsett fra der sagnet omtaler stedsnavn som begynner med *kirk-* eller *kapell-*.¹⁴²

En faktor som utpeker seg som særdeles viktig er skriftlige primærkilder som ligger tett opp til bygningens levetid tidsmessig. Mange legendariske kirker har blitt avkreftet etter undersøkelser. Her har de i stor grad vært uten noen form for dokumentasjon.¹⁴³ Dette er ikke tilfellet med Straumøy kapell på Rottås. Aslak Bolts jordebok fra 1430 er en kilde som fyller dokumentasjonskravet. For legendariske kirker generelt er konklusjonen

---

¹⁴¹ Bolt et al. 1997: 114Af

¹⁴² Dybdahl 2019: 10

¹⁴³ Dybdahl 2019: 8

til Dybdahl er at det i få tilfeller kan påvises at kirken har eksistert.¹⁴⁴ Først vil jeg redegjøre for navnematerialet ved Rottås.

Navnemateriale

For Rottås sin del inneholder sagnet *Altarbegeret* som blir diskutert senere i kapittelet stedsnavnet *Kyrkjeåkeren*. Noe som dermed i dette tilfellet gir sagnet en viss verdi som kilde.

Det sentrale hovedargumentene mot kapellets eksistens er navnet *Straumøy* som Bolt bruker om kapellet. Stedsnavnet *Straumøy* kan ikke knyttes til plassen og man har derfor ment at Bolt har skrevet det inn på feil plass i jordeboken. Blant annet skrev Martin Lamvik bygdehistorien om Tingvoll hvor han skriver om kapellet i Aslak Bolts jordebok og setter det i sammenheng med Efraimgården på Kanestraum.¹⁴⁵ Med tanke på at Aslak Bolts jordebok er grunnlaget for kirkens inntekter ville det vært naturlig å korrigere feilen i løpet av tiden boken var i bruk. Boken var trolig i bruk frem til reformasjonen og opplysninger ble korrigert og lagt til når det var nødvendig.¹⁴⁶

På Rottås renner de to bekkene *Innerbekken* og *Ytterbekken* fra gårdene og ned i fjorden. Mellom disse ligger begge de to Rottåsgårdene: *Negarden* og *Oppigarden*. *Ytterbekken* ligger vestenfor gårdene, mens *Innerbekken* renner på østsiden av gårdene. Mellom gårdene ligger *Kjerkeåkeren*, en av de største åkrene på Rottås og den med størst relevans for teorien om kapellets eksistens. Rett sør for *Kjerkeåkeren* og øst for *Negarden* ligger *Møkkelåkeren*. Dette kan forklare navnet *Straumøy*, ved at *Kyrkjeåkeren* ligger som en øy mellom «to straumer». Dette blir selvfølgelig kun en spekulasjon inntil arkeologer kan gi mer informasjon om hva som befinner seg i jorden på gården.

Kjerkjeåkeren er en av åkrene på Rottåsgården som har «til alle tider» har blitt kalt dette av gårdens beboere. Hans Hyldbakk skriver i Gards- og ættesoge for Tingvoll i 1965 «Beste dyrkajorda på garden finst vestafor husa på den såkalla Kjerkeåkeren».¹⁴⁷ Derimot kan jeg ikke finne eldre kilder som omtaler denne åkeren. Dybdahl nevner at plasser med lokale navn som Kirkevollen eller Kirkeåkeren er spesielt interessante i søken etter legendariske kapell.¹⁴⁸

Kirkeveien eller *kirkestien* (*kyrkjestigen*) har dukket opp som navn fra muntlige kilder i mine undersøkelser av veier og stier rundt Rottås, men her mangler det kilder som kan bekrefte dette og vil derfor stå som ubekreftede stedsnavn i undersøkelsene. Det er ikke mulig å stadfeste geografisk hvor veien lå og navnene er ikke i bruk i dag. Det kan heller ikke sies med sikkerhet om *Kyrkjestigen* er satt i sammenheng med adkomst til kapellet på Rottås eller om det var veien som førte folket fra Meisingset til kirken på Tingvoll.

Spørsmålet om *Straumøy* kapells eksistens er ikke nytt, og alternative forklaringer har vært lagt frem av forskjellige aktører gjennom tiden. Allerede i 1878 presenterte historiker og stedsnavngransker Olaf Rygh teorien om at funnet av en døpefont på setegården Kanestraum i Tingvoll kan tolkes til at *Straumøy* kapell lå på denne gården, ikke på Rottåsgården. Det er derimot usikkerhet om hvorvidt Kanestraum har hatt noen døpefont. Og dermed faller Ryghs argumentasjon.¹⁴⁹ Samtidig har det stått et

---

¹⁴⁴ Ibid: 31

¹⁴⁵ Lamvik 1977: 90

¹⁴⁶ Dybdahl 2006b: 437

¹⁴⁷ Hyldbakk 1965: 465

¹⁴⁸ Dybdahl 2019: 8

¹⁴⁹ Hauglid 2006: 265

høgendekapell på Kanestraum. Dette kapellet sto fremdeles i 1430 da jordeboken ble skrevet og trolig stod det til andre halvdel av 1500-tallet.¹⁵⁰ En annen faktor som strider mot at kapellet sto på Kanestraum er at gården var en setegård som dermed var unntatt skatt og gården er derfor ikke oppført i Aslak Bolts jordebok. Det er da urimelig å tro at kapellet til en setegård skulle blitt oppført i boken.

Sagn

Altarbegeret er et gammelt sagn med mange referanser til kapellet på Rottås. Det er derfor av interesse å redegjøre for deler av innholdet i sagnet, det ikke blir gjengitt i sin helhet. «*Det er ei gamal segn om at det ein gong for lenge, lenge sidan skal ha vore ei kyrkje på Rotås, men kor mykje det er i dette, det er det vel ingen som veit.*»¹⁵¹ I *Julehefte for Nordmøre* fra 1959 sto sagnet på trykk nedskrevet slik forfatter Signe Meisingset husker det. Opprinnelsen til sagnet er ikke mulig å fastslå, da det har levd på muntlig tradisjon.

I sagnet fortelles det om bonden på gården Ballstad som rir lags veien mellom gården og Rottåsgården for å besøke kirka på Rottås juledagsmorgen. På veien treffer han jutulen som bor mellom Ballstad og Rottås, hvor jutulen byr mannen på drikke fra et sølvbeger. Jutulen blir fornærmet når mannen ikke tør å smake og jager etter for å ta mannen som fornærmet han. Dette ser en annen jutul, som er Rottåsjutulens argeste fiende, som bestemmer seg for å hjelpe mannen ved å rope: «*Ri ikkje på veg, men på åker din tosk!*» Ballstadmannen gjorde som han ble fortalt og kom seg unna ved å ri på *Kyrkjeåkeren*. Som ifølge folketroen er en ekstra signet mark. Sagnet avsluttes med å fortelle at sølvbegeret er begeret som endte opp som alterbeger i Tingvoll kirke.¹⁵²

Det eksisterer et likedan sagn fra Hemne i Trøndelag som heter *Kalken i Hevnekyrkja*, hvor stedsnavnene er tilpasset den lokale tradisjonen i Hemne.¹⁵³ Verdien til sagnet ligger i at det inneholder stedsnavn, spesielt *Kyrkjeåkeren*, ifølge Dybdahls artikkel om legendariske kirker.¹⁵⁴ Det kan dermed ha oppstått for lenge siden. Samtidig inneholder det visse spor av faktiske forhold på stedet den handler om. Det er i størst grad stedsnavnene som blir brukt og som vi kan kjenne igjen i dag som har størst verdi som historisk kilde.

Kan botanikken fortelle noe om kapellet?

Villapal/villeple er ur-arten av epletrær i Norge og var frem til hageeplene kom på 1700-tallet en eksklusiv frukt som i stor grad var forbehold kristne institusjoner som klostre. Beskrivende for verdien som lå i et eple var at straffen for å stjele et eple på 1200-tallet kunne bli straffet med piskeslag eller ved at man havnet i et botshus.¹⁵⁵ Forekomsten av villapal i dag kan i stor grad knyttes til eldre kristne institusjoner der de står i dag.¹⁵⁶

---

¹⁵⁰ Fløistad 1945: 407-408

¹⁵¹ Meisingset 1959: 37

¹⁵² (Loc. cit.)

¹⁵³ Langset 1910: 20f

¹⁵⁴ Dybdahl 2019: 10

¹⁵⁵ Tordsson & Hødnebo 1979: 188

¹⁵⁶ Dybdahl 2019: 18

Den historiske betydningen til villapalen går tilbake til vikingetiden. Det ble blant annet funnet rester av villeple i Osebergskipet.¹⁵⁷ Etter kristninga kom det munker til Norge som hadde kunnskap om poding og villeple ble spredt vidt rundt i Norge. Villeple var en typisk fruktsort som ble kultivert av munkene ved klostrene som oppsto rundt om i landet.¹⁵⁸ Ser man på de registrerte tilfellene av villeple i Norge i dag så finnes de fleste langs kysten og inne i fjordene og ligger i stor grad nært eksisterende eller tidligere religiøse sentra i de ulike regionene, ofte klostre.¹⁵⁹ Det er dermed en mulighet for at villeplet på Rottås har kommet dit med reisende langs pilegrimsleden som gikk om Rottås/Tingvoll. Om Straumøy kapell stod på gården er det ikke utenkelig at villeple ville blitt plantet her også av geistlige tilknyttet kapellet.

Skysstransport over fjorden

Tidligere har jeg redegjort for bruken av Tiltreidet som båtdrag for båter opp til en viss størrelse. Det er derfor naturlig å tenke at mye av ferdselen over Tiltreidet foregikk til fots eller til hest. Reiser man nordover vil man derfor ha behov for å kunne krysse Tingvollsfjorden for å fortsette ferden, enten direkte over Rottåseidet eller ved båtskyss til Tingvoll. Eldre kartmateriale kan gi noen indikasjoner på hvordan transporten over Tingvollfjorden foregikk. Men det er viktig å poengtere at det dermed ikke er noen sikkerhet i at situasjonen var lik på 10-1200-tallet. Det er en tilnærmet umulig oppgave å bekrefte eventuelle skysstasjoner og/eller strandsitterplasser som drev skysstransport i middelalderen.

På J. H. Emahusens håndtegnede kart *Citutions Carte over en vis Bestreckning nemblig fra Trundhiem og til Opdalen* fra 1725 er Tiltreidet avmerket, hvor en oransje linje viser reiseruten over Tiltreidet, ut Tingvollsfjorden før den går videre til Trondheim over Tingvolleidet, via blant annet Surnadal og Meldalen. Den viser en ferdselsrute som går både til sjøs og på land. Jeg vil tro at ruten er basert på en tradisjon som strekker seg langt tilbake før 1725. Den viser samtidig at det var et behov for skysstransport på flere steder langs ruten, blant annet fra Eidsøra til Tingvoll.¹⁶⁰ At strandsittere på begge sidene av fjorden tilbydde denne tjenesten kan man gå ut fra.

I de senere rektangelmålingene fra 1877 over Møre og Romsdal kan man se Rottåsgården avmerket med rektangulære symbol som viser Oppigarden og Negarden samt syv trekantene direkte sør eller sør/øst for gårdene, som angir husmannsplasser eller strandsitterplasser. Som nevnt er det umulig å fastslå om disse eksisterte allerede i middelalderen, men det høye antallet på et relativt lite landbruksområde kan indikere at de fleste av de syv merkene tilhører strandsitterplasser med fiske som næringsgrunnlag ved siden av jobb på hovedgården. Fire av strandsitterplassene er trolig tilknyttet Rottåsgården, mens de tre er trolig tilknyttet nabogården.¹⁶¹ Rottåsgården var en av de gårdene med høyeste landskyld i Tingvoll skipreide ifølge Aslak Bolts jordebok og var nok avhengig av mange husmenn/strandsittere i driften. Den store landskylden på 9 spanneier og rikdommen kan delvis forklares gjennom skysstransporten som ble bedrevet her da gårdens størrelse ikke samsvarer med landskyldens størrelse.¹⁶² En

---

¹⁵⁷ Brøgger, Shetelig & Falk 1927: 22

¹⁵⁸ Fægri 1987: 236

¹⁵⁹ Artsdatabanken 2020

¹⁶⁰ Kartverket/Emhausen, J. H. 1725

¹⁶¹ Kartverket 1877

¹⁶² Bolt et al.1997: 114Af

mulighet til er at Rottåsgården kan ha vært overnattingssted, hvor man betalte for mat og losji.

Geografisk ligger Rottås direkte over fjorden for Eidsøra der Tiltereidets ene ende er. At Rottås spilte en viktig rolle i å transportere folk over fjorden har jeg allerede fastslått. Ingen andre gårder ligger slik til at det eksisterer noen andre praktiske alternativer. Det kan selvsagt tenkes at også Tingvoll tilbød skysstransport fra Eidsøra til Tingvoll, men avstanden og kommunikasjonen mellom Tingvoll og Eidsøra ville vært upraktisk på grunn av avstanden. Det ville tatt lang tid å rekvirere skyss fra motsatt side. Videre fra Rottås strekker Rottåseidet seg fra Rottås til Meisingset på motsatt side av Tingvollhalvøyen. Derfra vil det være naturlig å krysse fjorden videre til Stangvik før man ferdes videre til Trondheim.

Om kapellet sto på gården var den nok en naturlig stoppeplass langs leia, hvor man fikk transport og overnatting, samt åndelig påfyll i kapellet.

Sammendrag

Tingvoll var et viktig knutepunkt og var det gjennom store deler av middelalderen. Både som et sentralt sted for ferdsel og transport, men også i religiøs sammenheng. Jeg har sett på mange ting for å gi et bilde av hvordan det religiøse landskapet på Tingvoll var mellom årene 950 til 1200. En del spørsmål som har blitt stilt tidligere, men også noen nye som kan være utgangspunkt for nye forskningsspørsmål om Tingvoll i middelalderen er stilt.

At Tingvoll var et tingsted både i førkristen tid og etter kristningen er godt etablert historie og vitner om kontinuitet. Den kristne organisasjonen viser dermed at den tilpasser seg de lokale forholdene ved å videreføre en innarbeidet praksis i regionen. Selve stedet for tinget ble flyttet fra tingplassen som antas å ha vært på Øygardsneset til kirken, men den innarbeidede rollen stedet hadde som tingsted fortsatte som tidligere.

Overgangen til kristendommen var ikke et brått brudd i begynnelsen, men en gradvis overgang hvor selv guddommene fra begge religioner virket sammen i en periode. Alt etter hva som var mest praktisk.¹⁶³ De norrøne gudene var ofte sett på som stedbundne, mens den kristne Gud var en guddom som fulgte en overalt.¹⁶⁴ Det ble derfor lagt større lit på Jesus med tiden. Derimot fikk Olav Haraldsson gjennomslag for den første kristenretten som ble vedtatt på Mostertinget i 1024 som erklærte at kristendommen var den eneste gjeldende religionen i Norge. Det første klare bruddet mellom gammel og ny religion finner vi med andre ord ved Olav Haraldssons kristenrett fra 1024 Praktisering av den gamle religionen ble forbudt ved lov.¹⁶⁵

At Tingvoll ble kristnet så tidlig som rundt år 1000 eller tidligere, kan man si ved å se nærmere på de arkeologiske funnene som er gjort på stedet. Bevisene for dette finner vi i de eldre kristne gravene som er funnet ved prestegården, samt spor etter den nedbrente trebygningen under koret i steinkirken. Vi vet at det ble reist enkle trekirker av Håkon I Adalsteinsfostre langs norskekysten allerede på 900-tallet.¹⁶⁶ Hvor Tingvoll trolig var et av stedene de første kirkene ble reist. Trolig var dette først en enkel trekirke som senere ble erstattet av en stavkirke. Videre arkeologiske undersøkelser vil kunne gi flere svar på når den første kirken ble bygget på Tingvoll.

---

¹⁶³ Sigurdsson 2012: 79

¹⁶⁴ Ibid: 82

¹⁶⁵ Ibid: 96ff

¹⁶⁶ Ibid: 50

Den senere byggingen av steinkirken er resultatet av videreføringen av Tingvolls rolle som et sentralt kirkested med fylkeskirke og trolig administrativt sentrum for Nordmørefylket hvor tinget for sørdelen av Nordmørefylket ble holdt. Kirkens utsmykning tyder på tett kontakt med erkebiskopen og kirkebyggeren av Nidarosdomen Øystein Magnusson.¹⁶⁷

Under kristningen, som i stor grad var et politisk middel benyttet av konger og kongsemner for å etablere sin makt, var kirkebygging et viktig middel for å konsolidere sin posisjon som leder i samfunnet.¹⁶⁸

Selve landskapet ble endret ved byggingen av steinkirken. Den utgjør et ruvende symbol på både kristendommens posisjon og Tingvolls rolle i middelalderen sett sammen med den eksisterende bebyggelsen som i stor grad var lave, mørke bygninger av tre og jord. Uten skog rundt ville kirken ha dominert landskapet og slik markert kirkens makt på et helt nytt sett for beboerne og reisende forbi Tingvoll.

Samtidig preges kirken av en del ubesvarte spørsmål og unike arkitektoniske trekk som man finner på få eller ingen tilsvarende kirker. Deriblant gangene, balkongen på korveggen, samt runeinskripsjonen om den mystiske kirkebyggeren Gunnar. Mye tyder på at dette er Gunnar Grjonbak, som slik markerte sin rolle i kirkebyggingen samtidig som at han sikrer seg en enklere vei gjennom skjærsilden ved å få tingvollgjeldingene til å be for han. Det at han ikke så det som nødvendig å markere marmorplaten med mer enn sitt fornavn kan tyde på at Gunnar var noen man godt kjente til i samtiden.

Videre har jeg redegjort for spørsmålet om hvem sine relikvier Tingvoll kirke har huset. Her er min hypotese at i alteret har det vært relikvier som kan knyttes til St.Sunniva og Sunnivakulten, mens relikviene i det ytre relikvieregjemet står igjen som et åpent spørsmål. Det kan ha vært St. Filippus, som Andås skriver.¹⁶⁹ Ifølge historikeren Jón Vidar Sigurdsson (2012) er det ikke uvanlig at kirker har flere vernehelgener. Man fjerner ikke tidligere helgener, men la gjerne til flere.¹⁷⁰ Glassmaleriet som tidligere var en del av kirken tyder på at Filippus hadde en viktig posisjon for kirken og kan også ha blitt innlemmet som vernehelgen på et senere tidspunkt.

Deretter har jeg diskutert pilegrimsleden som Tingvoll og Rottås var en del av. Dette argumenterer jeg ved å se på ferdsselsåren *allamannleia* som gikk langs kysten til Nidaros. Her er det mye som tyder på at en stor del av de reisende benyttet den indre leia over Tiltareidet, før de reiste videre til Nidaros enten via Tingvoll eller Rottås. Tiltareidet spilte en viktig rolle i samfunnet på tiden ved at den bidro til en tryggere og raskere ferd langs kysten. Samtidig spilte Tiltareidet en viktig rolle for økonomien langs eidet og tilstøtende områder. Som for gården Rottås som trolig ytet skysstransport, overnatting og et gudshus til de reisende. Dette kan samtidig forklare noe av den høye landskylden gården måtte betale ifølge Aslak Bolts jordebok (1430/32).¹⁷¹

Hvorfor eksisterte ikke kapellet lenger i 1430? Det må bli spekulasjoner, med mindre arkeologien kan gi noen svar i fremtiden. Min hypotese baserer seg på at det er nærliggende å tenke seg at utbruddet av svartedauden og ødelegginga av et av Rottåsbrukene kan ha hatt innvirkning på kapellets skjebne. Bolt skriver at den ene

---

¹⁶⁷ Dahlberg 2006b: 152

¹⁶⁸ Sigurdsson 2012: 51

¹⁶⁹ Andås 2006: 174

¹⁷⁰ Sigurdsson 2012: 86

¹⁷¹ Bolt et al. 1997: 114Af

gården er lagt øde i 1430, i likhet med en rekke gårder på Meisingset.¹⁷² Kan hende var det ikke lenger nok arbeidskraft til å opprettholde driften av skysstransport, kapell og overnatting ved siden av gårdsdriften lenger? At kapellet, som trolig var en trebygning, begynte å forfalle i denne perioden er sannsynlig og må da ha forsvunnet av seg selv eller ved hjelp av noen.

Kapellet på Rottås er et foreløpig ubesvart spørsmål som jeg har forsøkt å bringe frem i lyset ved å redegjøre for et mangfold av elementer som kan sannsynliggjøre at kapellet har eksistert. Målet er å presentere noen nye perspektiver på historien om kapellet. Summen av alle elementene som har blitt drøftet mener jeg gir svar på at man bør undersøke området rundt gården, spesielt ved *Kyrkjeåkeren*, for å bekrefte eller avkrefte min teori om at kapellet har stått på Rottås. Det er etter mitt syn mye som tyder på at Aslak Bolts har oppført kapellet helt korrekt i jordeboken. Stiller man spørsmålet i lys av de kriteriene Dybdahl nevner i sin artikkel, så fyller kapellet på Rottås mange av de viktigste. Navnematerialet, sagnet, botaniske spor og Aslak Bolts jordebok taler for kapellets eksistens på Rottås.¹⁷³

Underveis har den politiske situasjonen i Norge i store deler av perioden fra 950 til 1200 blitt redegjort for og satt det religiøse landskapet på Tingvoll inn i den politiske- og religiøse konteksten som angikk store deler av landet. Spesielt med søkelys på perioden når steinkirken ble bygget. Tiden var preget av kamp om kongemakt samtidig som grunnlaget for den kirkelige organisasjonen ble fundamentert rundt 1200. At Tingvoll kirke ble bygget da var ikke et tilfeldig valg av tid og sted, men trolig et direkte resultat av Kristendomsbolken i Frostatingsloven¹⁷⁴ og kirkens organisering.

Temaet Tingvoll i middelalderen er fremdeles et ganske lite utforsket område og jeg mener at potensialet er stort for historisk tverrfaglige forskningsspørsmål. Ringstad (2006) lanserer to steder som vil være av ekstra interesse for fremtidige undersøkelser: området rundt kirken inkludert prestegården og Øygardsneset hvor den eldre tingkretsen skal ha stått.¹⁷⁵ Jeg ønsker å legge til noen interessante steder til på hans liste: gården Rottås og det alternative tingstedet Rimstad.

---

¹⁷² Ibid: 115Af

¹⁷³ Dybdahl 2019: 8ff

¹⁷⁴ Sandnes & Hagland 1994: 18f

¹⁷⁵ Ringstad 2006: 69

Litteraturliste

- Andås, M. S. (2006). Spor etter religiøs praksis på Tingvoll på 1200-tallet: Om innvielseskurs, nisjer, altre, portaler og alt detaljer kan fortelle. I M. Stige & T. Spurkeland (Red.), *Tingvoll kyrkje: gåta Gunnar gjorde* (s. 159-176). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Artsdatabanken. (2020). Villeple Malus sylvestris (L.) Mill. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Taxon/Malus%20sylvestris/103333>
- Bill, J. (1997). Kap. 8 Ships and seamanship. I P. Sawyer (Red.), *The Oxford illustrated history of the vikings* (s. 182-201). Croydon: Oxford University Press.
- Bolt, A., Jørgensen, J. G. & Ulset, T. (1997). *Aslak Bolts jordebok*. Oslo: Riksarkivet
- Bremensis, A., Tosterud, B., Frihagen, A-K. & Ingstad, H. (1993). *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopens bedrifter og øyrikene i Norden*. Oslo: Aschehoug & Co.
- Bryhni, I. (2006). Bygningssteinen. I M. Stige & T. Spurkeland (Red.), *Tingvoll kyrkje: gåta Gunnar gjorde* (s. 129-146). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Brøgger, A. W., Shetelig, H. & Falk, H. (1927). *Osebergfundet. 5*. Oslo: Universitetets Oldsaksamling.
- Daae, L. (1879). *Norges helgener*. Christiania: Cammermeyer.
- Dahlberg, M. (2006a). Några associationer i ett nordisk perspektiv. I M. Stige & T. Spurkeland (Red.), *Tingvoll kyrkje: gåta Gunnar gjorde* (s.147-158). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Dahlberg, M. (2006b). Östgavlens balkong. I M. Stige & T. Spurkeland (Red.), *Tingvoll kyrkje: gåta Gunnar gjorde* (s. 231-238). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Duin, J. J. (1984). *Streiftog i norsk kirkehistorie, 1450-1880: En samling artikler*. Oslo: St. Olav Forlag.
- Dybdahl, A. (2006a). Hvem bygde Tingvoll kirke?. I M. Stige & T. Spurkeland (Red.), *Tingvoll kyrkje: gåta Gunnar gjorde* (s. 73-94). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Dybdahl, A. (2006b). Identifisering av gårdsnavn i gamle kilder. *Historisk tidsskrift*, 2006(3), 433-463.
- Dybdahl, A. (2019). Legendary Churches – Can They Be Found? *ARV, 2019 /svensk tidsskrift*. 7-33.
- Den katolske kirke. (2018, 3.desember). Den hellige Sunniva av Selja (900-t). Hentet fra <http://www.katolsk.no/biografier/historisk/sunniva>

- Ekroll, Ø. (1997). *Med kleber og kalk : norsk steinbygging i mellomalderen*. Oslo: Samlaget.
- Ekroll, Ø. (2006). Tingvoll – kyrkje for alle tider. I M. Stige & T. Spurkeland (Red.), *Tingvoll kyrkje: gåta Gunnar gjorde* (s. 23-50). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Fløistad, A. (1945). *Skogstad og Stae-ættene fra Kvikne : et slektsregister*. Trondheim: eget forlag.
- Fægri, K. (1987). Klostersvesenets bidrag til Norges flora og vegetasjon. I S. H. Dagsland, Å. Enerstvedt, M. Kollandsrud, B. Magnus & A. Thue (Red.), *Aarbok for foreningen til Norske Fortids Mindesmærkers Bevaring* (s. 225-238). Oslo: Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring.
- Gundersen, D., Hødnebo, F. & Magerøy, M. (1979). *Sverres saga*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hauglid, K. P. (2006). Steinskulpturen i Tingvoll: Hoder, profiler, solur og døpefont. I M. Stige & T. Spurkeland (Red.), *Tingvoll kyrkje: gåta Gunnar gjorde* (s. 239-268). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Heggstad, L., Hødnebo, F., Simensen, E., Hægstad, M. & Torp, A. (2015). *Norrøn ordbok* (5.utg). Oslo: Samlaget.
- Hoff, A. M. (2006). Korskiljeveggen i Tingvoll kyrkje. I M. Stige & T. Spurkeland (Red.), *Tingvoll kyrkje: gåta Gunnar gjorde* (s. 199-214). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Hyldbakk, H. (1965). *Gards- og ættesoge for Tingvoll. 3*. Tingvoll: Tingvoll Sogelag.
- Hødnebo, F. (1962). *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid. 7: Hovedstad-judar*. Oslo: Gyldendal.
- Kartverket/ Emhausen, J. H. (1725). *Norge 32c: Cituations Carte over en vis Bestreckning nemblig fra Trundhiem og til Opdalen: Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag*. Kartverket (Norges Geografiske Oppmåling).
- Kartverket. (1877). Rektangelmålinger. *41C 8; 41C 12; 41D 5; 41D 9; Møre og Romsdal*. Kartverket (Norges Geografiske Oppmåling).
- Kavlebro. (2020). *Bokmålsordboka*. Hentet fra <https://ordbok.uib.no/KAVLEBRU>
- Lamvik, M. (1977). *Bygdehistorie for Tingvoll og Straumsnes. Band 3: kyrkje og skule*. Tingvoll: Tingvoll Sogelag og Straumsnes Bygdeboknemnd.
- Langset, E. (1910). *Fraa Nordmør : eventyr, segner og gamle lækjeraader*. Fosna: Marie Normans Efg. S. Boghl.

- Magerøy, H. (1988). *Soga om birkebeinar og baglar: Boglunga sogur. Bind 2*. Oslo: Solum forlag.
- Meisingset, S. (1959). Altarbegeret. *Jul på Nordmøre, 1959*, 37.
- Moseng, O.G., Opsahl, E., Pettersen, G.I. & Sandmo, E. (2007). *Norsk historie 750-1537* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Nasjonalt pilegrimssenter. Kystpilegrimsleia. Hentet fra <https://pilegrimsleden.no/pilegrimsledene/kystpilegrimsleia>
- O`Hara, A. (2009). Constructing a Saint: The Legend of St Sunniva in Twelfth-Century Norway. *Viking and Medieval Scandinavia, 2009*(5), 105-121.
- Ringstad, B. (2006). Før Tingvoll ble kirkested – forhistorien og det arkeologiske miljøet. I M. Stige & T. Spurkland (Red.), *Tingvoll kyrkje: gåta Gunnar gjorde* (s. 49-72). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Rygh, O. (1907). *Norske Gaardnavne : Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision. 6: Jarlsberg og Larviks Amt*. Kristiania: Fabritius.
- Rygh, O. & Rygh, K. (1908). *Norske Gaardnavne : Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision. 13: Romsdals amt*. Kristiania: Fabritius.
- Sandnes, J. & Hagland, J. R. (1994). *Frostatingslova*. Oslo: Det norske samlaget.
- Sigurdsson, J. V. (1999). *Norsk historie 800-1300: frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*. Oslo: Samlaget.
- Sigurdsson, J. V. (2012). *Håkon den gode*. Oslo: Samlaget.
- Smestad, I. (2001). Kavlebrua over Tiltreidet – når og for hvem?. *Årbok Romsdalsmuseet, 2001*, 79-89.
- Spurkland, T. (2006). Litterære spor etter Gunnar, som gjorde dette hus. I M. Stige & T. Spurkland (Red.), *Tingvoll kyrkje: gåta Gunnar gjorde* (s. 95-112). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Stamnes, A.A., Sauvage, R. & Ellingsen, E.J.G./NTNU Vitenskapsmuseet (2016). *Georadarundersøkelse av veifar med mulig kavlevei. Tiltreidet i Nesset kommune, Møre og Romsdal. Arkeologisk rapport (2016-5)*. Hentet fra <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmliui/handle/11250/2429950>.
- Stige, M. & Spurkland, T. (2006). Hva vet vi nå?. I M. Stige & T. Spurkland (Red.), *Tingvoll kyrkje: gåta Gunnar gjorde* (s. 13-22). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Sturluson, S. (1981). *Norges kongesagaer*. Gjøvik: Den norske bokklubben.

- Sturluson, S., Isdal, K., Schøtt, S. & Magerøy, H. (2001). *Soga om Håkon den gode*.
Frekhaug: Harald Rongevær forlag.
- Tordsson, S. & Hødnebo, F. (1979). *Norges kongesagaer. 4; Håkon Håkonssons saga ;
Magnus Lagabøtes saga*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Tveito, O. (2006). Tingvoll kyrkje i mellomalderen: funksjon, prestar, liturgisk praksis. I
M. Stige & T. Spurkeland (Red.), *Tingvoll kyrkje: gåta Gunnar gjorde* (s. 113-128).
Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Tveito, O. (2010). Kirkegårder i endring. *Kirke og kultur*, 2011(4), 364-373.
- Tveito, O. (2011). Etableringen av kirkegårder i norsk kristningstid. *Norsk teologisk
tidsskrift*, 2015(1), 15-33.
- Yderstad, O. (1926, 6.juli). Et gravfunn under Tingvoll gamle prestegaard.
Romsdalsposten, ukjent sidetall.

